

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Obor: Veřejná správa

Katedra veřejné správy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

GHETTIZACE MĚST

Předkládá: Šimona Kratochvílová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jaroslava Kadeřábková CSc.

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Ghettizace měst“ zpracovala samostatně a že jsem vyznačila všechny prameny, z nichž jsem čerpala způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni dne 22. 2. 2012

Šimona Kratochvílová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Jaroslavě Kadeřábkové CSc., za její pomoc, cenné odborné rady, čas, který mi věnovala, a velmi vstřícné chování.

V Praze dne 20. 2. 2012

Šimona Kratochvílová

Obsah

0	ÚVOD	6
1	CÍLE, TECHNIKA, METODY PRÁCE	9
2	VZNIK MĚST A VYMEZENÍ POJMŮ	10
2.1	URBANIZACE	10
2.2	CHICAGSKÁ ŠKOLA.....	11
2.3	ČESKÁ URBÁNNÍ SOCIOLOGIE	14
2.4	EXKLUZE A INKLUZE	16
2.5	SEGREGACE	20
3	SEGREGOVANÉ MĚSTSKÉ LOKALITY	21
3.1	ŽIDOVSKÁ GHETTA	22
3.2	GHETTA AMERICKÝCH VELKOMĚST	25
3.3	EVROPSKÁ GHETTA.....	27
3.4	GHETTA V ČESKÝCH ZEMÍCH	29
3.5	ROMOVÉ V ČECHÁCH	33
4	SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY V ČESKÉ REPUBLICE DNES	39
4.1	VZNIK ROMSKÝCH SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	39
4.2	SOCIÁLNĚ PATOGENNÍ JEVY VYLOUČENÝCH LOKALIT.....	42
4.3	PREVENCE EXKLUZE, MOŽNOSTI ŘEŠENÍ	45
5	SAPA	50
5.1	VIETNAMSKÁ KOMUNITA V PRAZE	50
5.2	TERÉNNÍ VÝZKUM	53
6	ZÁVĚR	57
7	SUMMARY	60
8	ZDROJE	61
8.1	TIŠTĚNÉ ZDROJE.....	61
8.2	INTERNETOVÉ ZDROJE:	62
8.3	PRÁVNÍ PŘEDPISY.....	63

0 Úvod

Města dnes chápeme jako neodmyslitelnou součást našeho životního prostředí. Vnímáme jejich hmotný projev, sledujeme jejich architekturu, poznáváme, jak fungují a jak svým fungováním náš život ovlivňují. Města však neexistovala odnepaměti. Jejich vznik je výsledkem poměrně složitého procesu, při kterém se měnily formy prostorové organizace společnosti z rurální na urbánní.¹ Je to komplikovaný a dosud neukončený, města stále vznikají a vyvíjejí se, mění se jejich struktury a vnitřní uspořádání. Má práce „Ghettizace měst“ se konkrétně týká specifického procesu, při němž během tvorby měst dochází k utváření územních nerovnoměrností: ke vzniku vyloučených (izolovaných, segregovaných) městských částí, mezi něž zahrnujeme i ghetta.

V těchto uzavřených městských lokalitách žijí na první pohled poměrně homogenní, avšak minoritní skupiny obyvatel, které jsou díky svému „bydlišti“ prostorově, sociálně, kulturně, symbolicky i politicky ze společnosti vyloučeny. Taková extrémní segregace některých jedinců má dalekosáhlý dopad nejen na ně samotné, ale také na bezchybné fungování města, potažmo celého státu.

Násilné vytlačování určité části populace do zvláštních zón, odkud byla malá možnost návratu zpět mezi většinu, se jevilo jako problém už od středověku, kdy se začíná tvorba segregovaných lokalit objevovat. Nejprve se tento jev týkal židovského obyvatelstva, postupem času i jiných skupin lidí (Romů, nemajetných, různých etnicit...).

Se vznikem osvícenství a jeho asimilačních programů se také v českých zemích objevují první pokusy o začlenění segregovaných menšin. Asimilační politikou se zabírala už Marie Terezie a její syn Josef. Roku 1761 panovnice vydává svůj první asimilační zákon (týkající se Romů), jehož tvorba byla ovlivněna zejména potřebou nových pracovních sil.²

S rozvojem průmyslové revoluce a následné asanace měst docházelo k likvidaci některých vyloučených lokalit. I v Praze od r. 1893 probíhala jedna z největších evropských přestaveb: asanace židovského ghetta, která prakticky skončila až za války, v roce 1943.

¹ ŠIMON, Martin. Teoretické přístupy ke studiu urbanizace [online]. 2006 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://web.natur.cuni.cz/~simon1/Martin_Simon_-_Teoreticke_pristupy_ke_studiu_urbanizace.html.

² NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Universita Palackého, 1999. s. 23-24. ISBN 80-7067-559-4.

Původní ghetta tedy sice postupně vymizela, aby se však o několik desetiletí později začala ve větších městech znovu rozšiřovat. Existence těchto novodobých ghett jde napříč světem a týká se nejen vyspělých, ale i rozvojových zemí. Dnešní společnosti jsou velmi negativně vnímána a jsou považována za selhání státních politik. A to za neúspěchy státu nejen v oblasti sociální (ve většině současných ghett se totiž jedná o místa s vysokou mírou chudoby), ale i o kolapsy ve snahách o vytvoření vyváženého a spokojeného multikulturního prostředí (nově vzniklá ghetta jsou často obývána lidmi odlišného etnika od majoritní společnosti).

Vzhledem k tomu, že ghettizace, exkluze a tvorba lokalit vyloučených ze společnosti vůbec jsou otázky aktuální a v poslední době velmi často diskutované, zaujala mě právě tato volba námětu mé bakalářské práce. Navíc mi téma bylo blízké i osobně, protože jsem vyrůstala v úzkém kontaktu se „společensky nepřizpůsobivými“ dětmi, žijícími dnes často právě ve vyloučených lokalitách. Má babička totiž pracovala dlouhá léta v „polepšovně“, ve výchovném ústavu pro děti a mládež, kde jsem měla možnost sledovat od dětství proces „polepšení cikánů“. Musím přiznat, že tato, i když poměrně raná zkušenost, ve mně zanechala silný dojem, jehož prizmatem nahlížím na romské etnikum doteď. I když jsem samozřejmě vnímala „jinakost“ těchto dětí, neviděla jsem a stále nespátřuji ve zjevných odlišnostech zásadní problém, který by mohl vážně zabraňovat možnosti harmonického soužití s minoritními skupinami.

Myslím proto, že současnou napjatou atmosféru ve společnosti velikou měrou způsobuje právě existence segregovaných míst, do kterých jsou společensky nepřizpůsobiví občané často „exkomunikováni“. Vždyť prostředí, do kterého se člověk rodí a ve kterém je nucen žít, je obrovský stimulující a má při formování osobnosti prioritní úlohu. Také klasik sociologie Anthony Giddens hovoří o tom, že „*poloha prostoru může výrazně určovat kvalitu života lidí a jejich životní šance*“.³ Domnívám se rovněž, že vypjatou situaci navíc umocnil i původně nevelký zájem o tuto problematiku ze strany státu a poměrně laxní přístup k ní.

Má bakalářská práce je rozdělena na několik oddílů. První kapitola teoretické části, kde se rámcově zabývám urbanizací a urbánní sociologií, chicagskou školou a počátky české

³ Současný britský sociolog a ideový zastávce „třetí cesty“, profesor Cambridžské univerzity. GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: ARGO, 2000. s. 218. ISBN 8072031244.

sociologie města, je věnována rovněž podrobnějšímu výkladu základních pojmů, se kterými dále pracuji.

V druhé kapitole se již zaměřuji na samotná ghetta, jejich vznik a vývoj. Sleduji historii židovských městských částí nejen v době jejich utváření, ale také za druhé světové války. Okrajově zmiňuji problematiku ghatt amerických a rovněž problémy poválečné urbanizace v Evropě i v rozvojových zemích. Stěžejním prostředím, ze kterého se snažím vycházet, jsou pro mne Čechy a Praha, která je mým bydlištěm. Zde stejně jako v jiných velkých městech probíhal proces prostorové segmentace, který s sebou také přinesl vznik problematických chudinských i etnických částí města, jejichž obyvatelé rozhodně neutvářeli integrální součást „mých Pražanů“. Nakonec nastiňuji rovněž změny, kterými se po revoluci v r. 1989 situace v Praze odlišila od ostatních českých měst.

V závěru teoretické části se soustřeďuji na současnou situaci a vývoj v segregovaných oblastech. Zde spíše než pojmu ghetto využívám názvu sociálně vyloučené lokality, který je doporučen Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Označení ghetto s jeho jasně negativními konotacemi může totiž ještě posilovat záporné vnímání takového místa, umocňovat fakt izolace a negativně stigmatizovat segregované obyvatele. Sleduji nejen tyto konkrétní lokality, spojené zejména s romským obyvatelstvem, ale i problémy, jež sociální a prostorové vyloučení obyvatel přináší (zaměřuji se zejména na sociálně patologické jevy) a které jsou ohrožením pro celou společnost. Snažím se rovněž nalézt a sumarizovat možné cesty vedoucí k řešení problémů, spojených s existencí takovýchto vyloučených míst.

V praktické části jsem se nezaměřila na žádnou romskou lokalitu, ale na pražskou městskou část Libuš, kde se utvořila etnická vietnamská enkláva, která ovšem začíná nabírat podobu typického ghetta. Nejprve stručně líčím historii příchodu Vietnamců do Čech, neboť se domnívám, že s problémem souvisí. Poté se snažím na základě odpovědí, které jsem získala pomocí dotazníkové metody, porovnat život uvnitř a vně obchodního a kulturního centra asijské komunity SAPA. Některé výstižné odpovědi dotazovaných respondentů také v závěru uvádím.

1 Cíle, technika, metody práce

Ve své práci, která má čtyři hlavní části, jsem si stanovila několik cílů. Ve stati teoretické se zaprvé snažím alespoň stručně přiblížit historii vzniku vyloučených městských částí (ghett) ve světě i v Čechách a zároveň nastínit problémy, jež s sebou jejich existence přináší. Vysvětluji rovněž základní pojmy, které užívám. Dalším cílem je pokus o rozbor příčin vzniku dnešních sociálně vyloučených lokalit a nalezení cest a možností, které by mohly vést k řešení problémů v segregovaných lokalitách a následně i k jejich postupné likvidaci.

Jako hlavní metodu analýzy jsem si zvolila sběr fakt, jejich utřídění a následné vyvození závěrů. Během mé práce jsem se snažila shromáždit co nejvíce dat o sociálně vyloučených lokalitách, ghettech, četla odbornou literaturu, sledovala jsem zprávy o šetření v těchto oblastech, studovala relevantní materiály ministerstev, dostupné materiály vlády, Policie ČR, nevládních organizací i místních samospráv. V každé etapě své práce se tedy opírám o tyto odborné texty, studie i výsledky sociologických výzkumů, které jsem našla v různých publikacích a na oficiálních internetových stránkách některých institucí a periodik. Využívám rovněž dostupná statistická data, kde vycházím hlavně z poznatků a výsledků výzkumů sociologa Ivana Gabala (firmy GAC), odborníka na romské etnikum. V průběhu sběru podkladové látky jsem také co nejvíce hovořila o této problematice s lidmi v blízkosti těchto lokalit i mimo ně, pokoušela se pak utřídít nasbírané poznatky a poté z nich vyvodit vlastní úvahy, které se do textu také promítnou.

V praktické části pak předkládám své informace a názory respondentů na soužití lidí z minoritní a majoritní skupiny „pražanů“, které jsem získala dotazníkovou metodou během jednoduchého terénního výzkumu ve vybrané městské části v Praze 4, Libuši - v obchodním a společenském centru asijské komunity SAPA.

Veškerou použitou literaturu i internetové zdroje uvádím v závěru bakalářské práce.

2 Vznik měst a vymezení pojmů

Jak sám název práce napovídá, ghettizace měst je jev neodmyslitelně spjatý se vznikem geograficky vymezených sídelních útvarů: měst. Je důsledkem změn, které s sebou přinášela jejich tvorba již od raného středověku. Tehdy totiž vznikaly první městské segregované oblasti, původně nazývané ghetty.

2.1 Urbanizace

Větší koncentrace obyvatel na jedno území (do měst) je výsledkem technologických, ekonomických a sociálních přeměn, které v daném historickém okamžiku právě probíhaly. Vzniku měst se věnovala celá řada teorií. Ekologické vycházejí z předpokladu, že města mohla vzniknout jen v dobrých přírodních podmínkách, ekonomické z toho, že vznikala v závislosti na obchodu a trhu. Obranné teorie považují tvorbu měst za důsledek nutnosti ochraňovat obyvatele, klíčovou roli v náboženských (kulturních) teoriích hraje víra a kněží.⁴

V dějinách lidstva sociolog Jiří Musil nalézá dvě veliká období, která nazývá „městskými revolucemi“. Při té první proběhla transformace sídelních forem, jež oddělila město od venkova a vytvořila tenkou vrstvu městské populace, ještě docela ztracenou mezi převažujícím zemědělským obyvatelstvem. Uprostřed té druhé, která začala již v 19. století, se zrovna nalézáme.⁵

Průmyslová a zemědělská revoluce, pokroky v dopravě a hospodářství a v neposlední řadě i kulturní a psychologická přitažlivost nových městských aglomerací zásadně změnily svět: venkovské obyvatelstvo se v porovnání s lidmi žijícími ve městech postupně stalo menšinou. Vznik obrovského množství měst a nově i městských aglomerací je spojen s největší migrací obyvatelstva v dějinách, která byla a je doprovázena s velikými změnami kultury vůbec:

„Urbanizace neznamena pouze zvětšování absolutního počtu i relativního podílu lidí žijících ve městech, je to společenský proces, který zasahuje do celé organizace společnosti, mění způsob života a vztahy mezi lidmi. Jako každá velká sociální přeměna je předmětem

⁴ CARTER, H. 1983. Urban Origins: a review of theories. In: CHANT, C. (eds.): Pre-industrial Cities and Technology Reader. London and New York: Routledge, 1999. s. 7-14.

⁵ MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967.

*obav, odporu, ale také nadějí a obdivu. Od jisté doby také pokusů poznat ji objektivním způsobem...“*⁶

Poznáváním urbanizace, která není jen pouhým procesem „stávání se městským“, ale přináší také obrovské změny v sociální organizaci společnosti, se začal zabývat nový obor (relativně mladé společenské vědy) sociologie⁷ : sociologie města (urbánní sociologie).

Současně se vznikem velkých měst se objevily jejich radikální kritiky, které přicházely, docela paradoxně, od největších soudobých myslitelů, politiků, spisovatelů, architektů i historiků a sociologů⁸. Takových odpůrců měst bylo nakonec mnohem více než jejich obdivovatelů: prezident Spojených států amerických (v 19. století) T. Jefferson například pokládal velká města za „*zhoubná pro morálku, zdraví a svobody člověka*“⁹ a obával se, kvůli tvorbě měst, veliké polarizace společnosti¹⁰.

Začátek procesu urbanizace byl rozhodně velikou sociální změnou, která měla i mnoho negativních stránek (změny životního prostředí, ztráty sociálních vazeb s rodinou a příbuznými, slabá sociální kontrola...), kterým se někteří novodobí „měšťští“ lidé nedokázali přizpůsobit a které způsobily obrovské osobní otřesy a nakonec i společenské problémy. Město se tak skutečně stalo prostředím vhodným pro četné sociologické výzkumy a studie.

2.2 Chicagská škola

Ve 2. polovině 19. století a na počátku 20. století do Ameriky proudilo obrovské množství imigrantů, kteří zde hledali lepší život. Zabydlovali se ve městech a proměňovali je v „Babylón“, v pestrou směsici lidí hovořících odlišnými jazyky, s rozdílnými vzorci chování, jinou kulturou a náboženstvím. Bylo tedy více než logické, že se urbanizace a život ve městech stane zajímavým pro výzkumy sociologů. Studia soužití ve městě jako „*laboratoře sociálních a kulturních vztahů*“¹¹ se jako první chopila chicagská ekologická škola. Ta je

⁶ MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967, str. 9.

⁷ Pojem sociologie použit poprvé r. 1838 – autor August Comte

⁸ Mezi nejradikálnější kritiky měst patřily př. W. James, Th. Jefferson, H. Melville, E. A. Poe, Th. Dreiser, F. L. Wright, J. Dewey, R. E. Park...MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967.

⁹ WHITE, Morton Gabriel a Lucia WHITE. The Intellectual Versus The City. NY, 1962, s. 25-26. ISBN 0408211814.

¹⁰ Na kapitalisty a proletariát

¹¹ KADEŘÁBKOVÁ, Jaroslava, TRHLÍNOVÁ, Zuzana. Raulin, Anne: Anthropologie urbaine. Paris: Armand Colin/VUEF, 2002. In Lidé města [online]. 2003, č. 5 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/index.php?id=653>.

označením myšlenkového sociologického proudu a skupiny badatelů, kteří se ve 20. letech 20. století soustředili (na první katedře sociologie a antropologie na chicagské univerzitě) okolo sociologa Roberta E. Parka.

Někteří autoři z této skupiny sociologů se ve svých teoretických pracích a terénních výzkumech města věnovali právě sociální stratifikaci, vztahům mezi etnickými skupinami, rasismu, problematice nově vznikajících ghatt a sledovali faktory, které hrají rozhodující roli při jejich utváření. Např. Louis Wirth v rámci sledování městského způsobu života zaměřil svůj odborný zájem na chování minoritních společenských skupin v této „aréně boje o život“. Koncept „městského člověka“ zachytil v eseji „Urbanism as Way of Life“ (1938)¹², kde označil město za „*relativně velké, husté a trvalé uskupení nestejnorodých individuí*“.

Spolu s dalšími autory¹³ zkoumali jednotlivé sociální skupiny z hlediska prostorové struktury bydliště i podle jejich odlišných hodnotových soustav. Studovali sociálně patologické jevy, objevující se velikou měrou v městských ghettech, obývaných minoritními skupinami: kriminalitu, vznik etnických gangů a zločinnost mládeže, tuláctví, alkoholismus, parazitismus a další protispolečenské rysy, které tyto lokality vykazovaly. Práce těchto autorů se zaměřovaly i na možné cesty k nápravě a odstranění stávajících problémů. Dominantním sociologickým paradigmatickým se stala v této době idea přizpůsobení, splynutí. Asimilace byla chápána jako ideální zakončení procesu integrace menšin (a to i těch segregovaných) do většinové společnosti a vyústila do konceptu tzv. „tavícího kotle“¹⁴, který by z různorodých skupin vytvořil jeden homogenní národ. Díky této myšlence se také předpokládalo, že není potřeba se existencí ghatt nijak zvlášť znepokojovat, že stejně časem dojde k jejich zániku.

Tento koncept byl stěžejní vizí až do 60. let minulého století (i když se objevuje dodnes). Už tehdy bylo ale jasné, že se minoritní skupiny se svými kulturními odlišnostmi jednoduše v dominantní kultuře (ve které hrají roli i trh práce, sociální postavení, ekonomický

¹² WIRTH, Louis. Urbanism as a Way of Life. American Journal of Sociology. 1938, roč. 44, č. 1. ISSN 1537-5390 0002-9602. Dostupné z: http://periurban.org/blog/wp-content/uploads/2008/06/wirth_urbanismasawayoflife.pdf

¹³ Podobně město studují i William Thomas, Robert Park, Florian Znaniecki, Ernest Burgess se věnují ghattům a etnickým menšinám v nich

¹⁴ Koncept byl odvozen od názvu divadelní hry uvedené v NY v r. 1908: „The Melting Pot“, která obsahovala vizi o „přetváření“ různorodých etnických imigrantských skupin do jednoho společného amerického národa.

status jedinců) nerozpouštějí. Že nadále přetrvává rasová nerovnost, ghetta spontánně nezanikají, ba naopak, že došlo k posílení rozdílu etnicit a ras a že problémy stále narůstají.

Původní americká myšlenka o „melting potu“, která začínala být zastaralá, byla postupně nahrazena jinými představami. Například krásnou australskou vizí o „salátové míse“. (Tyto teorie a moderní zajímavé názory také uvádím, neboť se, dle mého, úzce dotýkají problematiky soužití se sociálně vyloučenými (segregovanými) jedinci, kteří jsou odkázáni na život v ghettech.)

Gareth Evans říká: *„Idea multikulturalismu není v Austrálii vyjádřena ani metaforou tavícího kotle, jak ji známe ze Spojených států a dokonce ani oblíbeným přirovnáním k mozaice, která tvoří větší obraz, ale v níž můžete jednoduše rozpoznat různé barevné kousky. Multikulturalismus přirovnáváme k harmonicky promíchané salátové míse plné nejrůznějších přísad, kde si však každá z ingrediencí zachovává svou vlastní identitu.“*. Idea se nesnaží potlačovat odlišnosti jednotlivých etnicit, ale naopak uvažuje o koexistenci odlišných kultur, jejich hlubokém vzájemném poznávání, o schopnosti přijímat jiné myšlenky či pravdy a respektovat jejich práva. Identita menšinových skupin má být naopak posilována (ale jen do té míry, která by neumožňovala některým jedincům nárokovat si jediný monopol na pravdu a překračovat svá jasně vyslovená a dohodnutá práva). Ale bez silného politického vedení se i tato idea hroutí¹⁵.

Podobného optimálního soužití všech společenských skupin je možné dosáhnout praktikováním inkluzivity, chováním, při kterém si uvědomujeme, že veškeré životy všech lidí jsou nerozlučně spjaty, že cokoliv udělám s druhými či druhým, odrazí se i na kvalitě života mého. Jonas Jonson o problematice soužití s minoritními skupinami řekl: *„Aby z nás vyrostli lidské bytosti a občané, je zapotřebí společenství s hlubokými kořeny, tradicemi, hodnotami a sociální odpovědností. Společenství, kde je člověk viděn, slyšen a respektován. Žít mezinárodní a mezikulturní život dokáží jen ti, kteří mají někde své kořeny. Proto v globalizujícím se světě vzrůstá potřeba malých společenství, rodin, sociálních, náboženských a kulturních obcí, s nimiž se člověk může identifikovat... civilizaci lze definovat jako schopnost*

¹⁵ EVANS, Gareth. In: Konference Forum 2000. Dopolední zasedání 14. října. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/dopoledni-zasedani-14-rijna/#gareth_evans

*vážít si a žít s různorodostí... Jedná se už o něco jiného než o toleranci. Takové jednání si totiž od nás žádá daleko víc, je náročnější.*¹⁶

2.3 Česká urbánní sociologie

Chicagskou školou a jejími urbánními pracemi se velikou měrou inspiroval představitel Pražské sociologické školy Zdeněk Ulrich, který se rovněž pokoušel popisovat sociální realitu města prostřednictvím empirických kvantitativních výzkumů. Ve své knize „Nástin sociologické analýzy pražského okolí“ shrnul i závěry ze svých dřívějších urbánních německých studií, kde se zabýval především momenty, při kterých se z venkovských částí stává prostředí městské, pražské.

Za zakladatele moderní české sociologie města však považujeme profesora Jiřího Musila. Svou dizertaci i řadu následujících studií z 50. let, ve kterých se věnoval sociálně ekologické struktuře Prahy, koncipoval i on v duchu chicagské školy. Mezi současnými porevolučními pracemi o urbanizaci dosud neztratily svůj význam ani jeho díla z r. 1967 Sociologie soudobého města a Sociologie bydlení z r. 1971, které se týkají rovněž segregace obyvatelstva a které se staly jedním z mých inspirativních zdrojů.

(Mezi další představitele současné urbánní sociologie, z jejichž prací jsem čerpala, patří hlavně JUDr. Michal Illner a sociální geograf Luděk Sýkora.)

Jiří Musil věnuje velikou pozornost právě prostorové struktuře města. Prostor, ve kterém lidé žijí, je totiž pro ně určující. Vymezuje je a je předpokladem a podmínkou jejich činností. Tvoří však také překážku, která musí být překonána, pokud chtějí lidé navázat interakce se svým okolím. Členění městských ploch, diferenciací obyvatel a vznik vyloučených lokalit, jsou pak důsledkem nejen samotného růstu města, ale i společného působení řady sociálních sil (např. třídních rozdílů, kulturní segregace, specializace funkcí) a záměrných lidských zásahů spolu s topografií. Dle autora jsou opomíjeným mechanismem sociálního vyloučení rovněž vnitřní periferie: *„Vyloučení nemusí být definováno jen vertikálně, to jest postavením „nahore“ nebo „dole“ v dané sociálně strukturální dimenzi, nýbrž také horizontálně, to jest rozdíly, které nemají dimenzi stratifikační... Mnohem menší*

¹⁶ JONSON, Jonas. In: Konference Forum 2000: Dopolední zasedání 14. října. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/dopoledni-zasedani-14-rijna/#gareth_evans.

pozornost než sociálně strukturálním, a zejména stratifikačním příčinám sociální exkluze, je věnovaná sociálně prostorovým podmínkám způsobujícím sociální vyloučení... mikro a mezo regionálním dimenzím a příčinám sociálního vyloučení, které jsou důsledkem bydlení v periferních územích jednotlivých zemí.“¹⁷

Na to, kde bydlí „jednotlivé sociální třídy, národnosti, rasy působí i řada zdánlivě nerelevantních příčin, jako je nájemné, dostupnost škol a také samotný růst města. Ve společnostech s výraznými třídními a jinými sociálními rozdíly, s velkou rozmanitostí ras, národností a náboženství existuje obvykle také výrazné prostorové (i sociální) oddělení různých složek obyvatelstva.“ Prostorové členění měst je tedy velikou měrou ovlivněno sociálními rozdíly mezi jeho obyvateli: „Třídní rozdíly se projevují polohou, druhem, velikostí, stavem bytu, stavem budovy a ve významné míře také kvalitou okolí...bydliště, adresa se stávají součástí třídní symboliky, která má ve vysoce mobilních a anonymních městských společnostech neobyčejně velký význam...“¹⁸

Vycházím li z tohoto závěru Jiřího Musila, musím konstatovat, že takzvaně „dobrá adresa“ je sama o sobě klíčem, který může otevírat jeho majiteli dveře k lepším zítřkům, do „lepší společnosti“, k získání vyššího sociálního statusu. Zatímco bydlet v ghettu (a jiné sociálně vyloučené lokalitě) je stigmatem, které předurčuje jeho nositele k velkým životním propadům.

Vedle ekonomických a sociálních faktorů působí na zákonitosti územně sociální struktury města i faktory kulturní, které jsou určující pro kulturní segregaci městských obyvatel. Ta je patrná hlavně ve městech s velkým množstvím přistěhovalců, kde často dochází ke shodnému trendu: imigranti, kteří přicházejí do kulturně stejnorodého prostředí hostitelské země, se obvykle koncentrují ve městech, kde lépe seženou obživu. Zde obývají určité, obvykle nejméně žádané lokality.¹⁹ „Skladba obyvatelstva měst je citlivým zrcadlem nejrozličnějších hospodářsko-sociálních i kulturních podmínek té které země.“²⁰

¹⁷ MUSIL, Jiří, MÜLLER, Jan. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. Sociologický časopis, 2008, roč. 44, č. 2, s. 321-348. ISSN 0038-0288.

Pro vznik ghett či jiných vyloučených lokalit je typický i tlak „shůry“. Snaha státních politik vytlačit „nevhodné“ obyvatelstvo mimo kulturní a společenská centra.

¹⁸ MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967. s. 141, 144

¹⁹ Například Češi stěhující se koncem 19. století do Vídně zde obývali 15.-17. okresy, které byly čtvrtěmi těch nejchudších. Podobně německá menšina, která žila před válkou v Praze, se soustředila do určitých oddělených

Nakonec je nutné doplnit, že při strukturní diferenciaci měst se vedle obdobných (obecně platných) rysů vždy uplatňují i konkrétní společenské podmínky dané země.

S problematikou ghettizace a vyloučených lokalit souvisejí také další pojmy, jejichž vymezení není v literatuře vždy jednoznačné. Následující odstavce osvětlují nejdůležitější výrazy tak, jak jsem se měla možnost s nimi v dostupných textech seznámit já.

2.4 Exkluze a inkluze

Exkluzí je více druhů, pro mé téma je stejně sociální, jejímž specifickým projevem je exkluze prostorová (rezidenční). Výsledkem takového prostorového vyloučení je vznik specifických oddělených městských lokalit, mezi které patří i ghetto.

Původ poměrně mladého konceptu **sociální exkluze** lze hledat v 60. letech 20. století, kdy se ve Francii začali pojmem „Les exclus“ nazývat občané žijící v chudobě. V r. 1974 jej pak použil René Lenoir²¹ pro osoby vyloučené ze státního systému sociálního pojištění. Sociální exkluzi popsal jako mikrosociální jev, který má (díky svému negativnímu vlivu na sociální vztahy mezi jedinci a skupinami) ve svých důsledcích makrosociální dopad.²² Nový pojem se nejprve stal spíše politickým heslem, až později analytickým konceptem, pomocí něž mohly být sledovány příčiny vyloučení určité skupiny obyvatel ze zbytku společnosti a také mechanismy, jimiž vyloučení zpětně působí. Nejprve se zaměřoval na ekonomické faktory, později i sociální vztahy. Nyní koncept sleduje celý soubor problémů, s nimiž se sociálně exkludovaní jedinci potýkají, a který někdy bývá nazýván „kulturou chudoby“.

V současnosti existuje celá řada výkladů a pojetí sociální exkluze, jsou však často označovány jako vágní a mnohoznačné.²³

Vymezení je tedy mnoho, jedním z nejužívanějších v EU je pojetí, jehož autory jsou Burchardt, Grand a Piachaud. Ti považují za sociálně vyloučené: „*občany/obyvatele dané*

lokality: v tomto případě se však jednalo o majetné obyvatelstvo, tudíž obývalo části Vinohrad a Smíchovského nábřeží.

²⁰ MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967. s. 94.

²¹ René Lenoir, francouzský vládní úředník.

²² Za sociálně vyloučené považuje např. lidi mentálně a fyzicky handicapované, ze sebevražděnými skolny, invalidy, delikventy...LENOIR, R.: Les Exclus: un Français sur Dix. Paris: Le Seuil, 1974.

²³ TOUŠEK, Ladislav. Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In: HIRT, Tomáš, JAKOUBEK, Marek. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 288-321.

společnosti, kteří z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují.“²⁴

Sociálním vyloučením tak rozumíme „proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim z různých příčin omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti.“²⁵ Přitom příčiny vyloučení mohou být jak vnější, dané širšími společenskými podmínkami a ležící mimo kontrolu vyloučených: pracovní trh, sociální a bytová politika, předsudky a rasismus...i vnitřní, individuální podmínky, vyplývající z chování a jednání samotného člověka: (ne)schopnost hospodařit s financemi, pracovní návyky, snaha o okamžité uspokojování potřeb, nízká motivace řešit problémy...

Vyloučení ze sociálních vztahů, z možnosti spolupodílet se na životě společnosti a omezování přístupu k občanským právům má za následek negativní vydělování jednotlivců i skupin ze společenských institucí, což způsobuje polarizaci a nerovnosti ve společnosti a ztrátu její soudržnosti. Působí rovněž na psychiku samotných vyloučených jedinců, a formuje jejich charakter.

Sociální vyloučení se přitom projevuje v různých časoprostorových mechanismech, které se navzájem překrývají a jsou spolu propojeny. Mohou spolupůsobit v několika oblastech: ekonomické, kulturní a sociální, symbolické, politické a prostorové. Tyto mechanismy vedou ve výsledku k vyčlenění jedinců či skupin do vymezených, oddělených lokalit od majoritní společnosti, což nakonec přispívá k jejich další stigmatizaci.

Pro větší přehlednost jsem se pokusila sumarizovat příčiny a důsledky různých druhů vyloučení a uspořádat je do následující tabulky:

²⁴ MAREŠ, Petr, SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie). **Sociologický časopis/ Czech Sociological Review**, vol. 44, no. 2, Praha, 2008. s. 113-138, ISSN 0038-0288.

²⁵ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. roč. 2-3, Plzeň: Antropoweb, 2007, ISSN 1801-8807.

<u>Příčiny</u>	<u>Dimenze vyloučení</u>	<u>Důsledky</u>
<ul style="list-style-type: none"> • bytová politika • špatná koncepce sociálního bydlení • komunální politika (sestěhovávání) • vlastní iniciativa (snaha o pozitivní přijetí v komunitě) 	PROSTOROVÉ	<ul style="list-style-type: none"> • tvorba sociálně vyloučených až segregovaných lokalit • oslabená sociální kontrola • znesnadněn přístup k dostupným zdrojům, ztížená doprava • sociopatologické jevy v lokalitách
<ul style="list-style-type: none"> • vyloučení z pracovního trhu • odsouvání do marginalizovaných pozic (nestabilní, podhodnocené práce x vysoké náhrady v soc. dávkách) • nízká úroveň vzdělání a kvalifikace • nízká mobilita 	EKONOMICKÉ	<ul style="list-style-type: none"> • nezaměstnanost • práce „načerno“ • orientace na šedou ekonomiku • zadlužení • lichva • osobní závislost dlužníků
<ul style="list-style-type: none"> • nekvalitní systém školství • diskriminace v ZŠ • nízká úroveň vzdělání rodičů • slabá motivace • nemožnost využívat kulturní kapitál společnosti 	KULTURNÍ	<ul style="list-style-type: none"> • nízká úroveň vzdělání • nemožnost zařadit se na pracovní trh • nízké aspirace dětí z nevzdělaných rodin na vlastní vzdělání • nemožnost užívat kulturní kapitál společnosti • nemožnost podílet se na kultuře společnosti
<ul style="list-style-type: none"> • předsudky • rasismus • stigmatizace 	SYMBOLICKÉ	<ul style="list-style-type: none"> • diskriminace • označování jedinců za delikventní, cizí, • deviantní, nevzdělavatelné
<ul style="list-style-type: none"> • omezený přístup k občanským právům, vyloučení z politických práv 	POLITICKÉ	<ul style="list-style-type: none"> • nerovnost ve společnosti • nezájem o společenské dění • neúčast na demokratických procesech
<ul style="list-style-type: none"> • neexistence sociálních vztahů (omezeny sociálními kontakty s většinou společnosti) • nezájem ze strany majority • vylučování z dětských kolektivů 	SOCIÁLNÍ v užším slova smyslu	<ul style="list-style-type: none"> • špatná socializace • neexistence kladných socializačních vzorců • nemožnost identifikace s majoritou

Prostorová exkluze je nejen důsledkem exkluze sociální, ale je i příčinou, která vede k opětovnému prohlubování sociálního vyčleňování.

Během prostorové exkluze dochází, na základě sociokulturních faktorů či ekonomického statusu, k vylučování některých osob (skupin osob) do určitých oddělených sídel a lokalit. Tento jev může způsobovat zhoršování sociální situace ve společnosti a vyvolávat napětí, jež může vyústit až ve velké ozbrojené nepokoje.²⁶ Přitom prostorové odloučení může být dobrovolné, kdy jde o svobodnou volbu jedince stát se členem vyloučených lokalit (tzv. prostorová separace), či násilné (tj. prostorová segregace).

Toušek²⁷ rozděluje na základě segregace či separace a ekonomického statusu obyvatel čtyři základní formy vyloučených lokalit: [schéma 1]

Etnické enklávy jsou chápány jako rezidenční lokalita, jež se odlišuje od svého okolí složením obyvatel, kteří působí navenek jako etnicky, rasově a národnostně homogenní skupina lidí. K izolaci může v tomto případě dojít i dobrovolně (např. čínská čtvrť v NY).

Citadely jsou lokality oddělené na základě vysokého ekonomického statusu jejich obyvatel, kteří sem přicházejí dobrovolně. Sledují tím posílení svého statusu či ochranu vlastní osoby a majetku. Některé citadely mohou být chráněné bezpečnostním systémem a přístupné jen svým residentům.

Slumy jsou protipólem citadel. Jsou rovněž odděleny na základě ekonomického postavení, ale tentokrát zpravidla z důvodů chudoby, popř. etnické národnosti a náboženské příslušnosti. Obyvatelé jsou vyčleněni nedobrovolně, většinou do improvizovaných, nelegálně postavených obydlí v chudinských čtvrtích.

Ghetta jsou chápána jako extrémní forma rezidenční segregace, prvotně vzniklá díky nedobrovolnému sociokulturnímu vyloučení. Vytvářejí se na základě etnicity, národnosti, rasy, náboženství (židovská ghetta)...

Opakem exkluze je **inkluze**, která je chápána jako sociální začleňování. Jde ovšem o vyšší stupeň integrace vyloučených osob (skupin) do většinové společnosti. Nejedná se jen

²⁶ Př. francouzské banlieues posledních let, nepokoje v Londýně

²⁷ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, s. 12, ISSN 1801-8807.

o jejich pouhé formální přijetí, ale o uvědomění si odlišností marginalizovaných, o aktivní přístup k nim, toleranci a zájem.

Inkluze znamená ve svých důsledcích zlepšení sociálně-ekonomického statusu přijímaných a zapojení se do společenského a kulturního života dané země.

2.5 Segregace

Je násilným vylučováním jedinců (skupin) z majoritní společnosti. Jedním z nejzřetelnějších projevů sociální exkluze je **segregace prostorová**, která má za následek nerovnoměrné rozmístění různých skupin na určitém území (nejvíce je znát právě ve městech), přičemž některé typy městských segregovaných lokalit jsou považovány za projevy patologického vývoje. Dochází v nich totiž k soustředění etnicky odlišných obyvatel s diametrálně odlišnou kulturou nebo náboženstvím (od domácí společnosti), či osob s nejnižším sociálním statusem.²⁸ Kromě prostorové segregace má tedy veliký vliv na utváření vyloučených lokalit rovněž **segregace sociální** a **etnická**. (Mimo dobrovolnou separaci a násilnou segregaci ještě odlišujeme segregaci ekologickou, jejíž příčinou jsou rozdíly mezi lidmi dané jejich rozdílným životním stylem).²⁹

²⁸ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, s. 12, ISSN 1801-8807.

²⁹ BURJÁNEK, Aleš. Sociologický časopis: Segregace. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, roč. 33, č. 4, s. 424, ISSN 0038-0288.

3 Segregované městské lokality

V různých historických fázích vývoje společnosti a v různých kulturách se upřednostňují různé důvody prostorové segregace. Tradiční orientální kultury se členily díky náboženství a etnickým odlišnostem, středověká města jsou typická vznikem oddělených čtvrtí, jejichž příčinou vzniku byla segregace sociální. V současnosti jsou dominantní sociální a etnické faktory segregace.

Typickými lokalitami, které vznikly následkem násilné prostorové segregace, **ghettizace**, jsou ghetta. Aleš Burjánec termínem ghettizace označuje „*nedobrovolnou koncentraci a izolaci chudé, nekvalifikované a diskriminované populace ve specifických částech města...Za ghettoizovanou lokalitu lze považovat takovou, kde více než 40% jejích obyvatel žije pod oficiální hranicí chudoby*“³⁰. Ghettizace je vysoce negativní jev, se kterým se potýkají v současné době větší města vyspělých i rozvojových zemí, jev, který svou naléhavostí trápí mnohé světové vlády.

Etymologie výrazu **ghetto** (původně uzavřené židovské čtvrti ve městě) není jednoznačná. Český lingvista Vladimír Šmilauer³¹ se při jeho výkladu opírá především o práci italského historika C. Rotha³², který se domnívá, že původ slova spočívá v italském „getto“, což v benátském dialektu znamená „slévárnu“. Dle něj zvyk uzavírat lidi se židovským původem do zvláštních oddělených čtvrtí vyšel totiž z Benátek, kde byli roku 1516 židé koncentrováni na ostrůvek Geto Nuovo (dnes Ghetto Nuovo), na kterém stávala slévárna. O rok později jeho názor doplnil a poopravil R. Giacomelli tvrzením, že toto benátské slovo bylo v Římě (kde vznikla r. 1555 podobná židovská čtvrť) ztotožněno s hebrejským ghet „odloučení“, z čehož se pak následně vyvinulo italské ghetto.

Z Itálie se slovo ghetto rychle rozšířilo po celé Evropě, když se z popudu buly papeže Pia IV. rozmohlo soustředování židů do oddělených městských čtvrtí i mimo Itálii.³³ Výrazem ghetto byla pak od středověku až do 19. století označována uzavřená čtvrť ve městě, do které byli segregováni (od křesťanské většiny) lidé židovského původu.

³⁰ BURJANEK, Aleš. Sociologický časopis: Segregace. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, roč. 33, č. 4, s. 423-434, ISSN 0038-0288.

³¹ 5. 12. 1895 Plzeň - 13. 10. 1983 Praha, profesor UK, člen ČAVU a Královské české společnosti nauk

³² ROTH, Cecil. The origin of ghetto. 1934

³³ ŠMILAUER, Vladimír. Naše řeč: Výklady slov. Praha: Ústav pro jazyk český AVČR, 1937, roč. 21, č. 4. ISSN 0027-8203.

Ve 20. století pak získalo mnohem děsivější význam, než bylo jen místo „prosté“ segregace. Za 2. světové války totiž nacisté zřídili takové části města pro násilně internované židovské obyvatelstvo, které se staly přestupní stanicí na jejich cestě ke smrti v koncentračních táborech.

Po válce (v období masové migrace do USA) se „ghetty“ začaly označovat vymezené oblasti měst, ve kterých se soustřeďovaly komunity lidí stejného národnostního, rasového i náboženského původu; prostředí uzavřená vnějšku, ve kterých byli jejich obyvatelé izolováni od většinové populace. Ghetta se tehdy stávají domovem hlavně černošského obyvatelstva (nikoliv už židů).

3.1 Židovská ghetta

Jak již bylo výše zmíněno, ghetta původně označovala židovské městské části, do nichž byli židé vyhoštěni křesťanskou většinou. Už ve 4. století, kdy se křesťanství stává uznávanou formou náboženství, jsou zakázány sňatky se židy. V 6. století římskokatolická církev vydává antisemitské dokumenty, ve kterých razí doktrínu o „ukřižovatelech Krista“. Od 9. století Židé nesmějí vlastnit majetek a ani vstupovat do armády. A perzekuce židovského obyvatelstva v Evropě začíná...

Soužití křesťanů a židů pak výslovně zakázaly od 12. století ekumenické koncily (III. a IV. Lateránský koncil), při kterých byla kodifikována dosavadní protižidovská „doporučení“. Papež Inocenc III. (r. 1215) oficiálně prohlásil židy za viníky smrti Ježíše Krista a započal tak jejich segregaci, která se (hlavně v období křižáckých výprav) často zvrhla v masové vyvražďování.³⁴

I pozdější církevní sněmy ve svých dekretech řešily židovskou otázku: židé byli postupně vytlačeni na okraj společnosti, zbaveni svých práv, označování oděvem či různými znameními, které se staly odznakem jejich podřadné rasy³⁵. Ostré protižidovské restriktce nastaly hlavně po r. 1555, kdy papež Pavel IV. vydává záhy po svém zvolení bulu Cum nimis absurdum, která si svým protižidovským nábojem nijak nezadává s pozdějšími norimberskými

³⁴ EDIN, Hubert. Malé dějiny koncilů. Praha: Česka katolická charita, 1990. ISBN 199-001.

³⁵ Žlutá kolečka, bílé krejzlíky, později žluté čapky či ženské šátky až po nechvalně proslulou žlutou Davidovu hvězdu

zákony³⁶. Z popudu Pavla IV. vzniklo ve čtvrti rione St'Angelo Římské ghetto³⁷, v němž označení Židé žili za třemi branami, které se na noc zamykaly.

Světské úřady od tohoto období i v jiných zemích striktně segregovaly židy do zvláštních lokalit, které je dokonale sociálně i ekonomicky izolovaly. Ze svých ghett, která byla obehnána hradbami a měla vždy jen jeden vstup, židé nesměli vycházet ani v období hlavních křesťanských svátků, nesměli si najímat křesťany na práci, ani se zúčastňovat jejich zábav. Každé ghetto mohlo mít jen jednu synagogu. Židé zde měli zákaz obchodovat s potravinami, vést dvojitou účetní knihy a provozovat lichvu. Toto územní soustředění židů mělo ale i svůj určitý pozitivní efekt. Umožňovalo totiž lepší ochranu ze strany panovníka při četných středověkých protižidovských pogromech (většinou však za vysoký „ochranný poplatek“). Kromě určité bezpečnosti osob a majetku znamenala centralizace i kvalitnější zajištění vlastních služeb (hospodářských i sociálních) a i poměrně klidný náboženský život.

Židovská ghetta se postupem doby většinou rozrůstala ve zcela samostatné správní a sociální jednotky, ve kterých probíhal život chránící náboženskou a jazykovou kulturu. Největší ghetta tohoto období vznikla v Amsterdamu, Soluni a Praze.

Změny do života evropských ghett vnášeli svými měnicími se postoji vůči židovskému obyvatelstvu sami panovníci (často odkázaní na finanční subvence židovských obcí). Někteří „osvícení“ byli vůči židům mimořádně vstřícní, rozšiřovali a posilovali jejich pravomoci a uvolňovali tak přísnou segregaci. Jiní naopak rozdmýchávali protižidovské pogromy a vydávali zákony, jimiž se všemožně snažili snižovat počet židů ve svých zemích.³⁸

Nové osvícenské zákony 18. století (př. zrovnoprávnění judaismu, povolení obchodní činnosti, možnost studia v nežidovských školách) sice ulehčovaly zařazení židů do většinové společnosti, ale přinesly na straně druhé omezení autonomie židovských obcí, které ve většině případů podléhaly všeobecnému veřejnému soudnictví.

³⁶ Zákony z r. 1938 na jejichž základě byla prováděna za 2. světové války rasová diskriminace a genocida

³⁷ Vatikán

³⁸ Židé byli vyháněni (např. dekret Marie Terezie z r. 1744 nařizoval Židům opustit české země); byli vypovězeni z Vídně, vyháněni z Turecka...

19. století znamenalo zrovnoprávnění židů s ostatním obyvatelstvem³⁹, což znamenalo svobodné stěhování a usazování se i mimo stísněná ghetta, svobodné sňatky a zaručení právní rovnoprávnosti s křesťany. Právo na vlastnictví pak uvolnilo židovské podnikání. Po zrovnoprávnění byla mnohá ghetta přestavěna a zmodernizována, popřípadě zbořena. Židé se z ghett rozptylovali do okolních měst či vesnic, kde zakládali nové židovské obce. Tato migrace, která přinesla první pokusy o asimilaci této menšinové skupiny, se zasloužila i o postupný úpadek a nakonec i zánik mnoha židovských ghett (hlavně v menších osadách). Na jejich likvidaci se podílely i asanace⁴⁰ velkých evropských měst v 19. století, kterým mnohá unikátní ghetta podlehla⁴¹.

20. století přineslo „renesanci“ ghett pro pronásledované židy, které se snažili nacisté jako nežádoucí a nečistou rasu z celé Evropy úplně vyhladit. Prvním krokem k jejich systematické likvidaci bylo zřízení ghett: v říjnu 1939 vznikla v Piotrkowě Trybunalském (na území generálního gouvernementu) segregovaná oblast, do které byli koncentrováni první židé. Následovalo ghetto v městě Lodži, kde žilo před válkou více než 30% židovského obyvatelstva a kde bylo důležité centrum židovské kultury. V bývalé chudinské čtvrti vznikl uzavřený prostor určený pro uvěznění židů⁴², kteří byli odtud deportováni do pojízdných plynových komor do nedalekého Chelмна. Největší polské ghetto vzniklo v r. 1940 ve Varšavě, kde žilo přes půl milionu Židů, čekajících zde na transporty do vyhlazovacích táborů.

V Polsku bylo v městských ghettech (kterých zde bylo 650!) drženo přes tři miliony židů⁴³. Fungovala nejen jako shromaždiště pro odsouzené na smrt, ale i jako nástroj nepřímé fyzické likvidace. Už v ghettech, o kterých pamětník tragických událostí Tadeusz Pankiewicz hovoří jako o místech, kde se dělo „*to nejhorší, co se mohlo na světě stát...nepředstavitelné, nepopsatelné vraždy...*“ zemřelo obrovské množství internovaných lidí. Vysoká úmrtnost byla způsobena vyčerpáním z otrocké práce, podvýživou, nedostatečnými hygienickými podmínkami, zimou a nemocemi.

³⁹ V Čechách byla rovnoprávnost uznána až první rakouskou ústavou r. 1848

⁴⁰ viz asanace pražského Josefova koncem 80. let 19. století a čtvrti na Františku

⁴¹ Židovské hřbitovy: Historie židovských obcí v Čechách a na Moravě. [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: http://www.zidovskehrbitovy.cz/index.php?id_cat=15&new=2020

⁴² Kromě několika desítek tisíc Židů zde pracovalo i pět tisíc internovaných cikánů, kteří žili v části, oddělené dvojitým osteným srátem

⁴³ FRANKL, Michal. Holocaust. [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://holocaust.cz/cz/main>; HODGSON, Godfrey. 20 století lidí. Praha: Knižní klub, 1998. ISBN 80-7176-711-5.

I v ostatních zemích Evropy později vznikala ghetta, ve druhé vlně, v letech 1941-1943 nacisté zřídili řadu ghett v okupovaných částech Sovětského svazu, Rumunsku, byl vybudován i Terezín v Čechách. V roce 1944, na sklonu války, vznikala ghetta i na území Maďarska. [Mapa 1]

Po válce nad nemocemi zdecimovanými ghetty převzal většinou správu Červený kříž, poté byla definitivně v květnu 1945 všechna osvobozena a postupně zlikvidována.

3.2 Ghetta amerických velkoměst

Počátkem 20. století, v období, kdy začala masová migrace do USA, si termín ghetto vypůjčili urbánní sociologové, kteří jím příležitostně pojmenovávali nově vznikající etnické enklávy imigrantů. Louis Wirth, představitel chicagské školy, r. 1925 píše svou doktorskou studii „Ghetto“, kde konstatoval, že vznikají formy ghett, které se už netýkají jen židů. Jsou to lokality, do kterých se soustřeďují skupiny přistěhovalců a vytvářejí zde v protipólu k majoritní kultuře své vlastní prostorové a institucionální struktury, jimiž si kompenzují negativní stránky svého vyloučení.

I když existovala i ghetta jiných menšin (včetně židovské): „Malé Polsko“, „Malé Tokyo“, „Malá Itálie“, „Chinatowns“, se vznikem těchto segregovaných lokalit je spojováno hlavně afroamerické obyvatelstvo, které se stěhovalo do severních vyspělých měst za „snazším“ výdělkem. Výraz ghetto postupně částečně splývalo s označením slum, který je chápán jako lokalita špatného bydlení se segregovanými obyvateli, u nichž se výrazně projevují sociálně patologické jevy.⁴⁴ Termín se postupně (hlavně po 2. světové válce) proměňuje v „black ghetto“, Amerika se stává zemí dvojí společnosti a kultury: černé a bílé. Až do 60. let byla ghetta kohezními fungujícími a poměrně prosperujícími městskými oblastmi, do kterých se stěhovala černošská elita. Takovými „ghetty par excellence“ byly např. chicagské Bronzeville⁴⁵ a hlavně centrum černošské kultury Harlem, čtvrť v New Yorku, založená původně holandskými osadníky, (kde se nejprve usídlovali i židé a Španělé) a která se postupně (po 1. světové válce) stala výhradně černošskou čtvrtí. Roky prosperity tohoto ghetta připomíná nejen známý klub „Cotton Club“ [Obrázek 1], ale i několik oblastí (např. St. Nicholas Historie District) pyšnicích se honosnými domy, které obývala černošská buržoazie.

⁴⁴ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, ISSN 1801-8807.

⁴⁵ Bydliště první afroamerické básnířky Gwendolyn Brooksové, autorky, která získala Pulitzerovu cenu

V následujících letech se však z těchto čtvrtí, vzniklých díky rasové diskriminaci, stala v důsledku změny sociální politiky státu a nové urbanizace místa totálního rozkladu a beznaděje. Začaly být také označovány novými výrazy, které měly být zbaveny rasového podtextu: inner-city, underclass⁴⁶, které byly opět v 90. letech zaměněny za původní pojmenování ghetto a slum. Jakkoliv však byly tyto segregované oblasti nazvány, jednalo se vždy o vyloučené lokality charakteristické asociálním jednáním a nízkým sociálním statutem jejich obyvatel. Vznikly tlakem ze strany majoritní společnosti, která se všemožně bránila inkluzi černochů do „bílých čtvrtí“ a která tímto oddělením nad nimi měla určitou možnost kontroly.

Toušek uvádí několik základních rysů charakterizujících ghetta: I když je ghetto chudé, chudoba není jeho definičním znakem. Ghetto je výrazem segregace, ale ne všechny segregované lokality jsou ghetta. Vytváří paralelní instituce vůči institucím majority, má charakter komunity, utváří identitu segregovaných. Potlačuje sociokulturní rozdíly ve prospěch jednotné identity a může být účinným nástrojem sociosymbolické amalgamace různých skupin v jednotnou skupinu založenou na kategorii rasy.⁴⁷

I v dnešní době moderních a pokrokových spojených států zde nalzáme ve městech i mimo ně segregované části obývané vyloučenými skupinami. Někteří sociologové pro tato nově vzniklá kritická místa zavádějí pojem „hyperghetto“ či ghetto štvanců „outcastghetto“, aby je tak odlišily od původních, klasických ghatt a vyjádřili jejich spojení s nástupem tzv. pokročilé marginality (advanced marginality).

Toušek dále udává: „*Prostorově vyloučené lokality již nejsou „klasická“ ghetta. Přišly o podobu Janusovy tváře, kdy byly na jedné straně nástrojem kontroly a izolace ze strany majority a na druhé straně prostorem pro vznik komunity. V dnešní době se jedná spíše o sociální agregáty, které se kontrole vymkly a změnily se v „bojiště marginalizovaných...“* Je jisté, že existenci novodobých ghatt prožívají a vnímají jinak lidé z majoritní společnosti žijící vně těchto čtvrtí a jinak jeho obyvatelé. Pro některé z nich je typická těsná identifikace se sociální skupinou ghetta, být jeho členem je pro ně poctou a hrdostí „...etnické enklávy,

⁴⁶ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, ISSN 1801-8807.

⁴⁷ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, ISSN 1801-8807.

*ghetta, které jsou majoritní společnosti ostrakizovány a stigmatizovány dále posilují etnickou identitu, která často ústí do vzniku etnických gangů a deviantního chování*⁴⁸. Pro velkou část dětí z rodin imigrantů tak referenčním rámcem, který je, jak známo, v době socializace nesmírně důležitý, není kultura majoritní společnosti, neboť s ní téměř nepřicházejí do styku, nýbrž kultura a sociální struktury etnických minorit.⁴⁹ Cílem americké sociální politiky je snaha i o integraci černošského a minoritního obyvatelstva z těchto vyděděných oblastí. Stejně jako se to podařilo u čínských čtvrtí, které jsou integrované do většinové společnosti, i když si zachovaly, mimo jiné i díky zachování tradičních kulturních vzorců a rodinné soudržnosti, svou specifičnost a zvláštní kulturní ráz.⁵⁰

3.3 Evropská ghetta

Stejně tak jako Amerika i Evropa měla již před válkou svá ostrakizovaná místa. Jednak zde existovaly židovské čtvrti (které však již neměly charakter ghatt) a nacházely se tu slumy, chudinské čtvrti se špatnou kvalitou bydlení, minimálním zajištěním služeb a zvýšeným výskytem kriminálního jednání. K vyčlenění jejich obyvatel primárně docházelo na základě nízkého ekonomického a tím i sociálního statusu, na základě jejich chudoby. Slumy se poprvé objevily v Londýně koncem 19. století, byly tak nazývány hustě obydlené chudinské dělnické čtvrti⁵¹.

Posléze slumy vznikaly na celém světě, hlavně v zemích, kde bylo nízké HDP a kde docházelo k velké populační explozi, popř. k válkám, přírodním katastrofám a velké migraci obyvatel - hlavně ze zemědělských oblastí do průmyslových měst. I když jsou slumy typické v dnešní době hlavně pro rozvojové země (Afriku, Indii, Latinskoamerické státy), vyskytují se i ve velkých městech vyspělých zemí, kde mají ovšem odlišný charakter: lepší podmínky, vyšší životní standart a lepší bydlení.⁵²

⁴⁸ BRETTEL, C. B. a J.F. HOLLIFIELD. Migration theory: talking across disciplines. New York: Routledge, 2000. s. 137

⁴⁹ SUÁREZ-OROZCO, Marcelo M. Immigration and Migration. Amsterdam: Elsevier, 2001.

⁵⁰ MÁSELNÍK, Stanislav. Imigrace: Problém?. In: Dělský potápěč [online]. 2009 [cit. 2012-03-22]. Dostupné z: <http://deliandiver.org/2009/04/imigrace-problem.html>

⁵¹ V jiných zemích pak existují i ekvivalenty tohoto výrazu-hlavně latinskoamerické villa miseria (Argentina), barrio (hispanšské lokality v USA), mexické favelas

⁵² TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, s. 12, ISSN 1801-8807.

V důsledku velké migrace obyvatel počátkem 20. století i do evropských zemí (stejně jako do USA) zamířily skupiny přistěhovalců (hlavně z bývalých afrických a asijských kolonií). Německo⁵³ a Francie byly tolerantními zeměmi, ve kterých našlo útočiště mnoho uprchlíků, kteří obývali určité městské obvody či jejich části. O takových vyloučených čtvrtích, kam se většinou přistěhovávali obyvatelé z rozvojových zemí, se dá částečně hovořit jako o ghettech.

I když u vzniku vyloučených lokalit v Americe a Evropě můžeme najít jistě paralelu, přesto jsou zde určité rozdíly. „*Míra etnické, rasové a třídní rezidenční segregace i separace je v evropských městech obecně daleko nižší v porovnání se situací v severoamerických městech.*“⁵⁴ Ani prostorová struktura segregace není shodná: v USA se problematické čtvrti koncentrovaly hlavně do středu měst, v Evropě vznikaly ve vnějších městských zónách a později i sociálních obydlích, které zde byly po válce vystavěny. Prvotní faktor vysvětlující koncentraci afroamerického obyvatelstva v ghettech v USA je rasová diskriminace, evropské majority vyčleňují skupiny obyvatel spíše na základě třídních rozdílů a socioekonomického postavení. Ghetta tak, jak je známe z Ameriky, v Evropě vznikala pouze výjimečně.⁵⁵

V Evropě se tedy v poválečné době ghetta v pravém slova smyslu nevyskytují, i když zde samozřejmě existují segregované lokality, které je mohou svými projevy připomínat. Takové problematické čtvrti vznikaly a stále existují hlavně ve Francii, ale mají strukturálně odlišný charakter⁵⁶: jsou to **banlieues**. Takovouto nechvalně proslavenou pařížskou čtvrtí se stala díky bouřím a nepokojům a ozbrojenému střetu r. 2005 (drancování, zapalování aut, a bitky byly vyprovokované smrtí tuniských mladíků, skončily zákazy vycházení a výjimečným stavem), hlavně čtvrť Clichy-sous-bois na východním předměstí metropole, obývaná především muslimskými obyvateli. Francouzská vláda od počátku 70. let, ve snaze

⁵³ V Německu tolerance končí s příchodem Hitlera, po válce je obnovena

⁵⁴ BURJÁNEK, Aleš. Sociologický časopis: Segregace. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, roč. 33, č. 4, s. 423-434, ISSN 0038-0288.

BURJÁNEK, Aleš. Co je rezidenční segregace. IN Sýkora, Luděk, Temelová, Jana (eds.). Prevence prostorové segregace. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005

⁵⁵ BURJÁNEK, Aleš. Co je rezidenční segregace. IN Sýkora, Luděk, Temelová, Jana (eds.). Prevence prostorové segregace. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005

⁵⁶ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, ISSN 1801-8807.

vyřešit problematiku přistěhovalectví, poskytla na okraji měst obytné bloky⁵⁷ pro chudé a etnické menšiny, které zde byly levnou pracovní silou. V průběhu let po jejich práci však přestala být poptávka a „francouzští muslimové“ se stali vykořeněnými jedinci, ani Francouzi, ani Arabi, žijícími v poněkud izolované oblasti Paříže⁵⁸, která je typická nezaměstnaností a vysokou mírou kriminality.

Banlieues charakterizuje hlavně jejich chudoba, (hovoří se o kultuře chudoby), která je obrovskou překážkou pro případné snahy vymanit se z patogenního prostředí, neboť děti a mladí lidé jsou již druhou generací Arabů, která v kultuře chudoby vyrůstala a nic jiného nepoznala. Neexistence pracovních návyků, neschopnost etablovat se ve společnosti vede k nalézání jiných cest k uspokojení vlastních ambic, a těmi jsou kriminální delikty.⁵⁹

3.4 Ghetta v českých zemích

Rovněž v českých zemích vznikala středověká ghetta, čili **ghetta židovská**. V Praze, sídelním městě, se podle první dochované historické zprávy arabsko židovského obchodníka Ibrahim Ibn Jakuba (z 10. století) objevily už v této době první židovské obchodní osady s určitou mírou autonomie (pod Vyšehradem a na Újezdě). Ty však zanikly a jejich úlohu převzala osada na území dnešního Josefova. Pozdější Lateránské koncily už nařídily přísnou segregaci židů od křesťanů a uzavřely je (různě „ocejchované“) do oddělených částí měst (a osad).

V našich zemích existovala různě veliká ghetta. Na vesnicích šlo většinou jen o shluk chalup, ve městech to bývala nejčastěji židovská ulice (sít' ulic). Některé měly i smíšené obyvatelstvo. Hustě zalidněné židovské čtvrti byly umístěny ve městech různě. Většinou na okrajích, avšak známy jsou i případy centrálních židovských ghet⁶⁰. Čtvrti byly kompaktní, oddělené od ostatních částí města branami (uzamykatelnými), popřípadě závorou s řetězy. Centrem společnosti, náboženského a kulturního života, byly synagogy (modlitebny). Větší

⁵⁷ Byty byly původně vystaveny pro francouzskou střední třídu, která se však odsud s růstem své životní úrovně (i následkem příchodu imigrantů) odstěhovala pryč

⁵⁸ domy byly stavěny dle návrhů Le Corbusiera, který se snažil budovat relativně oddělené městské celky propojené jen dopravní sítí

⁵⁹ TOUŠEK, Ladislav. AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, ISSN 1801-8807.

⁶⁰ Kamýk nad Vltavou, Česká Lípa...

ghetta disponovala lepší občanskou vybaveností. Bývala zde škola, obecní dům (radnice), rituální lázeň, špitál (starobinec) i masné krámy (obvykle s jatkami).

Největším ghettem bylo Pražské židovské ghetto, které bylo stejně jako obdobné evropské lokality zcela závislé na rozmarech panovnického rodu. Někteří panovníci židy perzekuovali, čímž strádalo i samo ghetto, jiní, využívaje jejich služeb (hlavně finančních), nad nimi drželi ochrannou ruku.

Skutečný rozvoj židovské společnosti nastal v době rudolfinské. Císař Rudolf II. podporoval působení židovských učenců⁶¹ i umělců. Využíval i služeb židovského bankéře Mordechaje Maisela, který byl významným investorem přestavby pražského ghetta⁶². [Obrázek 2] Přes odpor staroměstských rozmach ghetta nepřestal ani po porážce českých stavů, kdy byl poprvé v historii povýšen dvorní žid, císařský bankéř Jakub Baševi, do šlechtického stavu. Ten získal povolení skupovat pro Pražské ghetto exulantské domy za zlomek jejich ceny a ghetto se nebývale rozrůstalo.

Po třicetileté válce, kdy ghetto utrpělo stejně jako celé město pražské drancováním, vysokými daněmi a nakonec i morem, došlo k jeho rychlé obnově. Zvláště díky přílivu uprchlíků z Polska, Ukrajiny a Vídně. Počet obyvatel se zvýšil na více než jedenáct tisíc osob a ghetto tak bylo jednou z největších židovských lokalit v Evropě a Pražané zesílili své tlaky na vyloučení židovské populace mimo centrum Prahy.

Situace se v ghettu zhoršila za Karla VI., který translokačním reskriptem nařizoval opětovné uzavření lidí židovského původu do ghett a familiantským zákonem povoloval svatby jen nejstarším synům, čímž značně omezil jejich natalitu.

Velkou tragédií se navíc stal obrovský požár, který koncem 17. století zachvátil Prahu a jemuž ghetto téměř podlehl⁶³. Židovské obci se podařila jeho rekonstrukce na stávajících základech, ačkoliv stále existovaly snahy o jeho přemístění.

Marie Terezie brzy po nástupu na trůn nařídila vypovězení židů z celého království⁶⁴. To pak bylo nakonec kvůli finančním ztrátám na daních a poškození obchodu zrušeno, avšak

⁶¹ V Praze působili Rabi Jehudalövy (Maharal), filosof a učenec, údajný autor Golema, rabín a kabalista Ješaja LewiHorowitz, historikograf David Gans...

⁶² Maisel nechal např. vydláždit ulice ghetta, což byla v této době akce nevídaná.

⁶³ Vyhořelo přes 300 domů ghetta.

do poničeného ghetta se vrátila pouhá polovina jeho předchozích obyvatel, kteří museli záhy čelit novému požáru. O obnovu města se nyní zasloužili i jiní „nežidovští“ mecenáši, vyčerpaná pražská židovská obec neměla dostatek financí.

Osvícenské reformy Josefa II. (zrušení nuceného pobytu židů v ghettu) přinesly změny i do života Židovského města. Nejprve došlo k jeho velkému rozkvětu a dostavbě. Přelplněnost obce však začala být problémem a tak postupně movitější lidé opouštěli stísněný prostor ghetta. Po zrovnoprávnění s křesťany pak začala masová migrace z města, které bylo na památku josefských reforem pojmenováno Josefov.

Obyvatelé opouštěli segregované území a rozptylovali se po celé zemi. Ghetto velmi rychle obsadila pražská chudina, žebráci a pochybné živly a Josefov se změnil na čtvrť se špatnou pověstí. Noví nájemníci rychle devastovali domy, panovaly zde otřesné hygienické podmínky (žili zde bez kanalizace), šířily se odtud nákazy, bujela kriminalita. Nebylo možné zjednat nápravu, jelikož nešlo dohledat majitele chátrajících budov. Nakonec bylo rozhodnuto o jejich vyvlastnění a následné asanaci. [Obrázek 3]

V dnešní době už nelze zcela jednoznačně prokázat, zda šlo jen o snahu řešit hygienický stav, či o touhu po nových pozemcích (v blízkosti výstavních staveb a říční promenády). Jisté je, že v důsledku asanace, která začala r. 1896 a probíhala s přestávkami, až do válečných let 1943 zmizelo více než 150 domů a Praha přišla o výjimečnou kulturně historickou část staré Prahy.⁶⁵

Možnost svobodného pohybu a důstojné existence ztratili židé opět za 2. světové války. Antisemitské zákony decimující židovské obyvatelstvo postihly i Protektorát Čechy a Morava.

Na popud R. Heydricha vzniklo v r. 1941 v bývalé pevnostní obci Terezín ghetto, kam byli v rámci konečného řešení židovské otázky deportováni židé z celé Evropy. Nejednalo se zde přímo o vyhlazovací tábor, ale dvě nezávislá zařízení: věznici gestapa a segregované shromaždiště židů před jejich poslední cestou na smrt.

⁶⁴ Za údajnou pomoc pruskému vojsku při obsazování Prahy r. 1744.

⁶⁵ VOLAVKOVÁ, Hana. Židovské město pražské. 1. vyd. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1959, s. 51.

Terezín několikrát během války posloužil nacistům jako alibi, vyvracející zvěsti o existenci koncentračních táborů a dokazující, že Židé z Evropy nejezdí do „pracovních táborů“, ale že jsou internováni do Terezína. Navíc sem byly umísťovány významné osobnosti (politici, umělci, vědci⁶⁶), jejichž osudy by mohly být objektem zájmu ze strany západních mocností. I sama pražská židovská obec uvěřila nacistickým lžím a spolupodílela se finančně i pracovní pomocí na stavbě ghetta! I když se později r. 1944 pravda donesla díky uprchlému vězni Vítězslavu Ledererovi i židovské radě starších, o informacích rada pomlčela.⁶⁷

V Terezíně, podobně jako v jiných nacistických ghettech, fungovala židovská samospráva, která měla ale jen velmi omezené pravomoci a minimální možnost ulehčit život lidí v naprosto nedůstojných podmínkách. Její hlavní úlohou bylo sestavování seznamů a výběr Židů, již byli odsud odvázeni na východ (dle nacistických požadavků, aniž by tušili kam a na co své „soukmenovce“ posílají).

V r. 1942 město Terezín opouštějí civilní obyvatelé a původně „uzavřené ghetto“ se proměňuje v „ghetto otevřené“, jelikož jeho obyvatelé se mohli nastěhovat do uvolněných domů a relativně volně se (po práci) pohybovat po jeho prostorách. Muži a ženy, původně odděleni do různých pavilonů, se opět setkali. [Plán 1]

V květnu 1945 se v Terezíně objevily případy skvrnitého tyfu, který přijeli léčit dobrovolníci Červeného kříže, kteří podali svědectví o brutálním zacházení a nelidských podmínkách na Úřad předsednictva vlády, který ghetto uzavřel.

Během války Terezínem prošlo 155 tisíc lidí (z toho 87 tisíc Židů), z nichž nepřežilo 118 tisíc (83 tisíc Židů). V r. 1947 zde vznikl na památku obětí 2. světové války Památník Terezín.

Kromě židovských ghatt existovaly v českých městech (především v Praze) za Rakouska Uherska a pak hlavně v době krize za první republiky, **chudinské oblasti** se svými „hříšnými lidmi“ a sociálně patologickými jevy, které bychom dnes nazvali ghetty: vršovická „Rafanda“, či část Žižkova a Košíř. O těchto místech, nechvalně proslulých četnými policejními razíemi, kriminálním chováním i šířícími se nemocemi, teď můžeme číst v krásné

⁶⁶ BLODIG VOJTĚCH, Krejča Otomar, Krejčová Helena, Munk Jan, Lhotka Petr, Pavlát, Leo. Holocaust: Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách. Praha: Tauris, 2005.

⁶⁷ CÍLEK, Roman. Poselství z nacistického pekla. časopis Epocha. 2005, č. 18., s. 24-26.

literatuře. Tyto nouzové kolonie i skalní byty ve svých Obrázcích z domova (Putování po Praze) například výstižně popisuje Karel Čapek. Uvažuje zde také o tom, že sociální vyloučení lidí nijak nesouvisí s jejich vrozenými vlastnostmi, že má strukturální příčiny a objevuje se v různých dobách po celém světě.

Poválečné tendence však vývoj měst pozměnily zcela novými prvky. Tato léta byla poznamenána hlubokými změnami sociální struktury, které se samozřejmě odrazily rovněž v územním uspořádání města. Zánik kapitalistické společnosti s jejími odlišnými třídami a vznik nové sociální struktury bez sociálních rozdílů se projevily i na charakteru českých měst, kde na jedné straně doznívala předválečná diferenciaci města dle společenské struktury, na druhé straně se objevuje členění nové, odpovídající novým socialistickým praktikám. Veliké změny přinesla hlavně nová politika bydlení, která byla regulovaná, plánovaná, záměrná, bytové hospodářství bylo vysoce subvencováno. Sociální distance mezi lidmi v jednom městě se oproti období první republiky snížila, v 50. letech bylo obyvatelstvo všech socioekonomických skupin v Praze rozloženo rovnoměrněji než před válkou. Nové státní byty byly přidělovány všem obyvatelům měst bez rozdílu, přestaly zde působit ekonomické a sociální tlaky, naopak se byty začaly přidělovat rodinám s nižšími příjmy a s větším počtem dětí, čímž se takové původně vyčleněné skupiny obyvatel (jednalo se především o lidi s nejnižším sociálním statusem a o romskou populaci) začleňovaly zpět mezi majoritní většinu. Došlo k promísení bydlišť a k zastavení segregace⁶⁸. Chudinské čtvrti a vyloučené lokality vůbec jsou socialistickou politikou potlačovány⁶⁹.

3.5 Romové v Čechách

Kromě židovského obyvatelstva v historii českých zemí docházelo k segregaci i jiných skupin, lišících se etnicky, ekonomicky, kulturně či nábožensky: byli odsouváni žebráci, chudáci, vaganti aj. Vysoce perzekuovanou skupinou byli kočovníci, kteří přicházeli do Evropy už od 12. století z Indie a kterým se souhrně říkalo cikáni/cigáni. (I když šlo o různé etnické skupiny - Romů, Sintů aj.).

⁶⁸ MUSIL, J. Sociologie soudobého města. Praha: Svoboda, 1967.

⁶⁹ I když i tehdy samozřejmě existovaly enklávy horních vrstev (Vinohrady, Střešovice, Bubeneč) i části obývané městskou chudinou (Žižkov, Vysočany i Staré město).

Tyto kočující osoby byly zprvu dobře přijímány, neboť byly považovány za poutníky⁷⁰, avšak jejich naprosto odlišný způsob života záhy vyvolal zděšení, spory i odpor ze strany vládnoucích rodin. Od 15. století byli cikáni vykázáni téměř ze všech zemí Evropy, jejich pronásledování navázalo na pronásledování čarodějnic. „*Vyhubení vlků a Cikánů* (hospodářských škůdců) *bylo chápáno jako krocení a přemáhání přírody*“.⁷¹

V Čechách začalo pronásledování cikánských psanců⁷² hlavně za vlády Leopolda I. A Karla VI. Jeho dcera Marie Terezie však naopak vydala první asimilační zákon v historii Romů. Z nedostatku pracovních sil zahájila, hlavně na Moravě a Slezsku, systematický a násilný projekt usazování (změny cikánských jmen, zákaz používání cikánského jazyka, oděvů i kulturních zvyklostí), ve kterém pak pokračoval její syn Josef II. Překážky pro usazování však vytvářeli hlavně obyvatelé obcí, kteří se nedokázali sžít se značně nepřizpůsobivými Romy. Díky tlaku starousedlíků začaly vznikat v „bezpečné“ vzdálenosti od obce (na odlehlých periferiích, na sporných katastrálních územích) první romské osady, jejichž obyvatelé neměli většinou žádná domovská práva a nepatřili tak do domovského svazku obce. Obec tudíž neměla žádnou povinnost starat se o ně, ani je nijak sociálně zaopatřovat. V osadách, které se potýkaly s bídou, nebyla možnost dodržovat hygienu, kromě hladu se jim nevyhýbaly ani časté nemoci. Lékařská péče přicházela pouze výjimečně, jen za odměnu za provedené služby. Romové byli bezdomovci, kteří neměli povinnost, možnost a většinou ani zájem o práci ani o školní docházku. Byli negramotní, bez peněz, špatně mluvili česky, a tak se z jejich osad postupně stávaly izolované jednotky: ghetta.

Někteří Romové si však uvědomovali své hrůzné postavení a snažili se všemožně o jeho nápravu.⁷³ Už v této době se dokázali sžít s původními obyvateli, získat bydlení v obcích a navázat s jejich členy ekonomické, sousedské i přátelské vztahy. Spontánní integrace Romů probíhala (hlavně na Moravě) spolu s vynucenou asimilací, která se však postupem času ukázala jako méně vhodná. Eliminování etnokulturních specifíků Romů vedlo

⁷⁰ RHEINHEIMER, Martin. Chudáci, žebráci a vaganti. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-579-8.

⁷¹ RHEINHEIMER, Martin. Chudáci, žebráci a vaganti. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-579-8. s. 141

⁷² Psance mohl každý beztrápně zabít.

⁷³ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 40 Dostupné z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/d01kapitoly.pdf>

„ke zpretrhání vazeb s původní rodovou komunitou, na kterou pak už nebylo možno zpětně působit, např. ovlivňovat její budoucí vývoj pozitivnějším směrem.“⁷⁴

I za demokratické první republiky nebylo soužití s Romy spatřováno jako jednoduché. Společnost byla spíš před Romy chráněna, než aby se hledaly možnosti, jak je co nejlépe začlenit. V r. 1927 byl vydán Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných Cikánech: kočovníci se museli prokazovat cikánskými legitimacemi (nikoli občanskými), museli s sebou nosit kočovné listy s vyznačenou délkou pobytu, nesměli vstoupit na určitá území (lázeňská a velká města). Neusazeným Romům měly být dle zákona odebírány děti pro „nemožnost poskytování náležité péče“ vzhledem k jejich kočovnictví. V této době se objevovaly názory typu: *„Nechte je vymřít! Prohlašte, že jakmile objeví se cikán v území ČSR, budou mu nejen vzaty děti, ale znemožněno další jejich plození! A tím okamžikem stane se pro cikány republika více obávanou, než kdyby na každé křižovatce stála šibenice.“⁷⁵*

Ovšem už v této době se objevují přístupy opačné. Někteří učenci, hlavně český antropolog, etnolog a pedagog František Štampach⁷⁶, který se zabýval výzkumem a řešením cikánské problematiky, se zamýšlí nad existencí Cikánů v Čechách.

Vycházel hlavně z biologického hlediska: *„Izolace Cikánů byla způsobena odlišným rasovým rázem a biologickými vlastnostmi“*, domnívá se, že právě oddělení od většinové populace znamenalo, *„že si zachovali rasové znaky značně nezměněné“* „...„kočovný živel nelze naráz změnit v usedlíky, to lze jen klidným vývojem. Je nutné přesadit je do nového prostředí, aby se dosáhlo kladného vývoje; není žádoucí tvořit nové, uzavřené, izolované menšiny.“

Čerpal z poměrně dobrých zkušeností s asimilovanými cikány ve venkovském prostředí: *„Splynutí rasy cikánské s lidem necikánským by bylo jen prospěšné našemu lidu... jde o problém více sociologický než antropologický: dobře situovaný Cikán usedlík svým*

⁷⁴ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 42. Materiál vznikl v rámci projektu Varianty, podpořeného programem Phare Evropské unie, realizovaného společností Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., 2001–2002

⁷⁵ JANEČEK, Jindřich. Jak čelit zločinnosti. Přednášky z nauky o mravně vadných. Praha 1928, s. 152. In HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 43

⁷⁶ Štampach patřil mezi nejplodnější autory píšící o cikánské problematice, i když jeho pojetí je dávno překonáno, vycházel z antropologického hlediska, nikoliv společenského, socioekonomického, s některými jeho názory lze jen souhlasit.

*pěkným zjevem tělesným i dobrými vlastnostmi povahovými, získá si snadno možnosti státi se částí společnosti necikánské!*⁷⁷

V roce 1939 Ministerstvo vnitra vyhlásilo povinnost trvalého usídlení kočovných osob. Pro ty dospělé muže, kteří neuposlechli, byly zřízeny kárné pracovní tábory (Lety u Písku). Obce měly v té době všemožně usilovat o usazení cikánů, což se vždy nedařilo:

*„Obce se obávají, že mnoho Cikánů trvalým usazením v obci může se stát jejich domovskými příslušníky, a proto se všemožně brání, aby Cikáni do obce nepříslušející se v ní trvale usazovali. Takové obce často místo aby zákaz kočování Cikánů podporovaly a jim v té či oné obci umožnily usazení, všemožně působí k tomu, aby Cikány z obcí vypudily.“*⁷⁸

Válka pak přinesla přístup zcela protichůdný: od r. 1942 začala systematická cikánská genocida, kdy byli tito nejprve odváděni (teď už s celými rodinami) do cikánských táborů, vzniklých z původních táborů pracovních (Lety u Písku). Poté byli výnosem Himmlera všichni „cikáni a cikánští míšenci“ deportováni do tábora Auschwitz-Birkenau, kde skončila naprostá většina z tohoto „nevyhovujícího, rasově nečistého etnika“.

Po válce do Čech přicházeli hlavně Romové ze Slovenska, neboť čeští byli vyvražděni. Příchod těchto skupin, poměrně odlišných od původně relativně domestikovaných českých Romů, podporovala sama vláda. Najatí náboráři pomáhali zabydlovat místa, kde scházela pracovní síla. Vznikalo tím hustě romské osídlení v oblastech Sudet, na Kladně a Ostravě, která jsou až do dnešní doby jádry současných problémů.

Romové fluktovali po zemi a nárůst jejich počtu se začal jevit jako problematický. Vláda se je nejprve snažila soustředit do „*izolovaných městských čtvrtí, ulic popřípadě samostatných osad na kraji měst a vesnic*. Vznikaly tak tábory např. v *Pardubicích, Jablonci nad Nisou, cikánské ulice v Českých Budějovicích, v Českém Krumlově, Ústí nad Labem a jinde*. Obyčejně se utvářely z popudu úřadů podporovaných částí obyvatelstva zaměřené proti cikánům.“⁷⁹

⁷⁷ ŠTAMPACH, Dr. František. *Cikáni v Československé republice*. Praha: Česká Akademie věd a umění, 1929.

⁷⁸ NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, s. 27.

⁷⁹ SUS, Jaroslav. *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1961. s. 19.

Slovensko bylo v této době daleko problematičtější. Zde existovala ghetta v pravém slova smyslu. „někteří z *polousedlých Cikánů* ještě *donedávna žili ve vykopaných děrách do země...*“ (Mikulčovice), ostatní v koloniích, které v té době měli stovky obyvatel: Michalovce a Zborov 900 lidí, Třebišov a Bardějov 400... Dle studie z r. 1957 zde žili v otřesných hygienických podmínkách, v chatrčích o deseti až dvaadvaceti lidech z bláta a slámy a s hliněnou podlahou, kde se šířily závažné nemoci (tuberkulóza a svrab).

Ústava 9. května 1948 Romům zaručovala „zrovnoprávnění“. Od 50. let se KSC začíná intenzivně zabývat tzv. „cikánskou otázkou“, která měla spočívat v „*přizpůsobení, splynutí s výše stojící kulturou prostředí...*“ Její podstatou byl rozpor mezi „*vysokou kulturní úrovní socialistické společnosti a nízkým stupněm, zaostalostí, společenského života obyvatelstva cikánského původu...*“ Rozpor měl být řešen státem řízenou asimilací a tak byl r. 1958 schválen Zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob⁸⁰, kterým byli Romové násilně přinuceni usadit se trvale v obcích, jež jim měly poskytnout náhradní ubytování.

Opakovala se situace z r. 1939, původní obyvatelstvo se často proti usazování Romů v jejich bydlištích ohrazovalo a bránilo. Násilnou asimilační politikou byla potlačována specifika Romů (na nátlak škol děti přestávaly mluvit romsky), začalo se tvořit morální vakuum: Romové opouštěli své duchovní hodnoty a snažili se přejímat českou duchovní kulturu, která jim však vždy nebyla blízká a pochopitelná. Opět se více semkli a začali soustřeďovat do jednoho odděleného prostoru, což bylo z hlediska vlády nepřijatelné. V 2. polovině 60. let přišla ze zásadním krokem zlikvidovat tyto vyčleněné lokality a rozptýlit jejich obyvatele zpět mezi většinu. Především se uplatňovala výše zmíněná nová politika bytového hospodářství, díky které se se Romové mísili s „neromy“. Začal živelný a násilný proces likvidace a rozeštvání původních romských komunit na různá místa republiky, čímž zanikala rodová seskupení, znamenající pro své členy záruku jistého morálního řádu. Docházelo k necitlivému umístování různých, často i antagonisticky naladěných skupin Romů vedle sebe (například do jednoho panelového domu), čímž se prohlubovaly historické rozdíly mezi jednotlivými skupinami a posilovly meziskupinové bariéry. Anonymita měst znemožnila možnost kontroly a udržování rodových tradičních zvyklostí. Jako problematická

⁸⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 42. Materiál vznikl v rámci projektu Varianty, podpořeného programem Phare Evropské unie, realizovaného společností Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., 2001–2002

se ukázala také praktická neznalost některých civilizačních novinek (použití splachovacího záchoda, vaření na plynovém sporáku).

Na jedné straně asimilační pokusy skutečně znamenaly rozplynutí původních vyloučených romských lokalit, ale na straně druhé se začala utvářet jádra nových sociálně vyloučených prostor. Byly to zejména periferní oblasti průmyslových měst (Slezská v Ostravě), nová satelitní sídliště (Chánov) [Obrázek 4,5], roztroušená bydliště s nízkým sociálním statusem v centrech měst (pražské Nusle, Žižkov). Vznikaly tak nefungující společenské jednotky, nepodobné tradičním romským komunitám, utvářených dlouhodobým vývojem.

K této první vlně formování „novodobých romských osad“ se později přidala i špatná komunální politika některých samospráv, které, vedeny příkladem fungujících čínských městských čtvrtí, slučovaly romské obyvatele, protože si spolu „budou rozumět“. Ovšem zapomínalo se na to, že nikde ve světě neexistují indické čtvrti, neboť tomu brání jejich kastovní systém. I ten je nakonec překážkou ve vzniku funkční enklávy, která se proměňuje postupně pak v ghetto. Sestěhování romských rodin vyvolalo leckde problémy, a to i tehdy, když byly rodiny původně bezproblémové (Chánov). *„Manipulativní sestěhování nejrůznějších Romů na jedno místo bylo výrazem absolutního nepochopení a neznalosti romské kultury. Právě v tomto období došlo k největší morální devastaci Romů jako svébytné etnické kultury.“*⁸¹

⁸¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 42. Materiál vznikl v rámci projektu Varianty, podpořeného programem Phare Evropské unie, realizovaného společností Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., 2001–2002

4 Sociálně vyloučené lokality v České republice dnes

Vyloučené lokality, jak jsem již uvedla, vznikaly v Čechách už v minulosti. Avšak ne všechny oblasti, z dnešního pohledu vyloučené, mají své letité kořeny či historické příčiny vzniku. Zatímco v minulosti se počet takových oblastí mohl počítat na desítky, dnes jich, bohužel, v Čechách existují stovky. I když některá místa, kde žijí segregované skupiny obyvatel, patřila k problematickým už před r. 1989, vznik 80% vyloučených lokalit se datuje až do doby porevoluční. Přestože zde žije pouhý zlomek české populace „*osud tohoto 1 % může výrazně ovlivnit politické klima v zemi.*“⁸² [Graf 1]

Sociolog Ivan Gabal přitom za vyloučenou lokalitu považuje takovou , “ *jejíž obyvatelé mají znesnadňován či zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují jejich zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti*“⁸³. Přitom se dle něj může jednat o pár rodin v jednom či dvou domech na samotě, zpravidla prostorově oddělených, kde hlavně žijí nezaměstnaní (v převaze dlouhodobě nezaměstnaní) a také nezaměstnatelní jedinci.

4.1 Vznik romských sociálně vyloučených lokalit

Sociálně vyloučené lokality jsou „sociálně homogenní, ve většině žijí lidé ve stejné situaci, u nás jsou to zpravidla Romové.“⁸⁴

V České republice se tedy v současné době vyskytují převážně romské vyloučené lokality, žije zde polovina českých Romů (tj. 1% obyvatel)⁸⁵. Ze studie z r. 2006 vyplývá, že zde existovalo přes 310 romských sociálně vyloučených lokalit (ve 167 obcích). Situace je ale proměnlivá, některé lokality zanikly, jiné vznikly, či se proměnily ve velké sociálně vyloučené oblasti, „*kteřé začínají žít svým vlastním hospodářským a společenským životem...mají svou strukturu, hierarchii, pravidla, ekonomiku a antiekonomiku...*“, jsou to ghetta.⁸⁶

⁸² tamtéž (na otázku spojenou s novými problémy na Šluknovsku?)

⁸³ GAC (Gabal Analysis and Consulting). Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. In: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. Praha, 2005 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

⁸⁴ GABAL, Ivan. Z rozhovoru v pořadu Rentgen. Radio Wave, 7. 12. 2011 (21h)

⁸⁵ Ve vyloučených lokalitách žije 80 tisíc obyvatel (2006), ¼ z nich nejsou Romové.

⁸⁶ GABAL, I. Rozhovor na radiu Wave.

To, že drtivá většina obyvatel těchto vyloučených oblastí je zároveň Romy, čili osobami, které jsou okolím vnímány jako výjimečně nepřízpůsobivé, umocňuje jejich problematiku. Vytváří se bludný kruh, důsledek se prolíná s příčinami: lokality jsou vyloučené, protože v nich žijí nepřízpůsobiví Romové, jejichž možné inkluzi ale zabraňuje právě toto vyloučení.

Sociologové, politici, pedagogové i zainteresovaná veřejnost sledují příčiny, které vedly k takovému masivnímu nárůstu segregovaných oblastí. Dle Mareše jde o důsledek selhání čtyř základních složek společnosti: demokracie a práva, trhu práce, sociálního státu, rodiny a komunity.

Vycházejíc z řady studií, snažila jsem se nalézt zásadní impulsy, které jsou novými příčinami exkluze romských obyvatel a které dále předkládám:

Po revoluci r. 1989 přišly obrovské změny. Změnil se politický režim, proběhla nutná transformace, která na jedné straně přinesla progresivní tržní ekonomiku, na druhé se snížil podíl nekvalifikovaných pracovních míst. O nevzdělané, mezi něž patřilo i romské obyvatelstvo, nebyl již takový zájem, vzrostla nezaměstnanost a tím i počet chudých rodin. Proměnila se i bytová politika státu. Původně poměrně populistický socialistický přístup k přidělování bytů (dle pořadníku a sociálních potřeb) byl tržním hospodařením zlikvidován. Bytů byl nedostatek a zvyšovala se jejich cena.

Proběhla privatizace, domy, byty a pozemky byly navraceny původním vlastníkům, kteří ve snaze o zvýšení lukrativnosti svého znovunabytého majetku, vytěsňovali ze svých domů sociálně slabé a stigmatizované romské rodiny. Nemajetní byli postupně vytlačováni zvyšováním nájemného a odcházeli pak do míst, kde mohli žít s minimálními náklady. Na druhé straně movitější občané, žijící na „špatné adrese“, taková místa sami opouštěli.

Na současném stavu se, bohužel, spolupodílely některé obecní (městské) samosprávy a zastupitelstva. Často podporovaly a iniciovaly řízené sestěhovávání chudých romských rodin na určitá vytipovaná místa (většinou mimo hustě zalidněné oblasti), kde by byla snazší jejich kontrola a možný dozor nad nimi.

V 90. letech se také začaly objevovat první projekty sociálního bydlení (nízké úrovně), stavby tzv. holobytů a ubytoven⁸⁷, určených pro lidi s nejnižším sociálním statutem, ze kterých se nyní rovněž utvářejí vyloučené adresy.

Spontánním faktorem vzniku sociálně vyloučených lokalit je i fakt, že se některé rodiny dávaly opět dohromady, jejich členové se stěhovali za svými příbuznými, byť i do takových exkludovaných míst. Zde totiž nebyli považováni za nežádoucí.

Po revoluci padá povinnost být zaměstnán, účastnit se vojenské služby, denně navštěvovat školu. Navíc sociální dozor nad sociálně slabými rodinami přestává být tak přísný. Situaci zkomplikoval i Zákon o občanství ČR, který ztížil získání občanství a trvalého pobytu, a to i některým Romům, kteří se zde narodili. Tím skončil i jejich nárok na sociální dávky, propadali se dále do „pasti chudoby“.

Na počátku 90. let se toto shromažďování sociálně slabších či problematických rodin také nejevilo jako velký exces, řešily se prioritnější problémy ekonomické a politické. Rozsah této problematiky nebyl ještě všeobecně znám a nebyl ani příliš sledován.⁸⁸

Jak je patrné, vedle naprosto samovolných momentů vzniku segregovaných lokalit vyvolaných hlavně sociálními vlivy a působením tržního mechanismu, působí i intencionální faktory. Do exkluze mohou zasahovat i různé instituce⁸⁹, různí soukromí podnikatelé, organizace i sami aktéři sociálního vyloučení. Přitom jejich působení může přinášet jak negativní momenty (ještě více posilovat koncentraci nepřizpůsobivých jedinců), ale působit i pozitivně (např. na resocializaci vyloučených, či zlepšení náhledu na ně ze strany majority). V současné době se na tomto procesu nemalou měrou podílí i celosvětová krize se svou zvyšující se mírou nezaměstnanosti, růstem inflace a zadluženost.

Pokud tedy vycházím ze studií CAG s r.o (zpracovaných pro MPSV a vládu ČR), mohu jednoznačně konstatovat, že převážnou většinu českých vyloučených lokalit tvoří romští

⁸⁷ existuje mezi nimi právní rozdíl. U „holobytů“ jsou uzavírány nájemní smlouvy na dobu určitou (hlavně pro neplatiče, vystěhované osoby..). Staví je hlavně obce. V ubytovnách smlouvy o ubytování, staví je obce i soukromníci a jsou využívány z různých důvodů (např. pro týrané matky s dětmi)

⁸⁸ GABAL, Ivan. Rozhovor na Radiu Wave

⁸⁹ Karel Holomek, předseda Romské iniciativy se dokonce domnívá, že ze strany některých komunálních úřadů (radnice v Duchnově) jde dokonce o „byznys se sociálními dávkami“

Z pořadu Máte slovo s M. Jílkovou 3.2. ČT 1

obyvatelé. Avšak v posledních letech dochází k modifikaci v přístupu k těmto oblastem: „K tomu aby byla lokalita vnímaná jako romská, přitom není vůbec nutné, aby Romové v dané lokalitě tvořili statistickou většinu“⁹⁰

V některých případech se jedná o pouhé heterogenní seskupení rodin, které byly na dané místo z různých důvodů sestěhovávány. (Ani o Romech nelze mluvit jako o „jednotlivé skupině se stejnými znaky, existují mezi nimi propastné rozdíly: mezi rodinami, starší a mladší generací, mezi jednotlivci...“⁹¹). Jindy se však romské vyloučené lokality v důsledku vnějších strategických tlaků⁹² ghattizují v institucionalizovaný sociální a prostorový homogenní útvar se společnou identitou, sociálními vazbami, hodnotami a vzorci chování, které spadají do rámce chování sociálně-patologického.

4.2 Sociálně patogenní jevy vyloučených lokalit

Nefungující sociálně vyloučené lokality jsou charakteristické negativními rysy, jež lze považovat za patologické a které se stávají stabilizačním činitelem těchto míst a životní normou pro jejich obyvatele. Hlavně díky těmto problematickým rysům většinová společnost pohlíží na tato místa s obrovským despektem a obavami.

Vyloučené lokality jsou typické dlouhodobou nezaměstnaností svých obyvatel, která je většinou daná jejich nižší vzdělaností a nedostatečnou mírou kvalifikace i osobními charakteristikami (častou nechutí pracovat). Bohužel také diskriminujícím přístupem zaměstnavatelů k osobám ze stigmatizovaných (romských) oblastí.

Nemožnost získat stálou práci (popřípadě lépe finančně ohodnocenou)⁹³ prohlubuje jejich chudobu, z níž se snaží vymanit buď únikem do alkoholismu, gamblerství či braní drog, nebo kriminální aktivitou. Vyloučené lokality a zejména ghetta jsou často centry dealerství drog, heterosexuální i homosexuální prostituce a dokonce kuplířství. Veřejností několikrát

⁹⁰ GAC (Gabal analysis and consulting). Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. In: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. Praha, 2005 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analiza_romskych_lokalit.pdf

⁹¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. s. 40 Dostupné z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/d01kapitoly.pdf>

⁹² Tj. např. strukturální podmínky (bytová politika, trh práce), vnitřní mechanismy (pravidla, vazby), aplikací politických programů aj.

⁹³ Většina vyloučených si občas přivydělává prací „načerno“, která jim nebrání ve stálém pobírání sociálních příspěvků, často stejně vysokých jako odměna za nekvalifikovanou práci.

v poslední době otrásla šokující svědectví o dětské prostituci, kdy rodinní příslušníci ve snaze zajistit si snadný výdělek „prodávali“ pro takové služby i své vlastní děti.

Častá je, především v ghettech, kde se objevuje antieconomika, lichva. Na její problém v romských komunitách jako první začala poukazovat nevládní organizace Člověk v tísni.⁹⁴ Půjčování finančních prostředků (s obrovským úrokem) je zde spojováno většinou s dalšími trestnými činy (vydírání, loupež, omezování osobní svobody) a prohlubuje osobní závislost poškozených na jiných příslušnících komunity - na věřitelích. Ghetto se tímto ještě více hierarchizuje.

V pokusech o zajištění si výdělku a snahách řešit svou situaci se příslušníci ghatt často uchylují k loupežím a krádežím. Do roku 1990 se prováděly studie, při kterých se sledoval poměr kriminálních činů Romů a majoritní většiny, tehdy romská kriminalita převažovala (i když ztráty vyjádřené penězi byly nižší). Nyní se etnicita pachatelů nerozlišuje, předpokládá se však, že poměry se nezměnily.⁹⁵

Vyloučení z trhu práce a tím způsobená chudoba se mi tak jeví jako prvotní a zásadní faktor, způsobující deviantní chování marginalizovaných jedinců. Stimul, který může vyvolávat i jejich psychické narušení (úzkost, deprese, afektivní chování).

Rizikové prostředí ghatt (i jiných sociálně vyloučených lokalit) je nesmírně nebezpečné zejména pro děti, které se, ne vlastní vinou, do těchto míst dostávají. Žijí v uzavřeném, specifickém prostoru, s odlišným životním stylem od majoritní většiny. Jedinci zde jinak chápou svět (a jsou také jinak chápáni). Děti se identifikují během své socializace se vzorci chování, které jsou jim nejbližší a které jsou jim vštěpovány. Vzhledem k tomu, že většinou nepoznávají jiné normy běžné pro většinové okolí, nemají možnost žádné konfrontace s nimi, porovnání si svých „zkušeností“.

Ghetta jsou totiž leckdy vyloučena sociálně - v užším slova smyslu: jsou zde omezeny příležitosti k sociálním kontaktům. Lidé se jim vyhýbají, odmítá sem zajíždět i lékař,

⁹⁴ DOCHVÁT, Pavel. Lichva v romské komunitě. In: Polis [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://epolis.cz/download/pdf/materials_65_1.pdf

⁹⁵ GAC (Gabal analysis and consulting). Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. In: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. Praha, 2005 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

záchranka, dokonce i policie. Tak děti vyrůstají v prostředí dospělých (bez nároku na soukromí), jehož režimu se dokonale přizpůsobují (noční život, zahálka). Nenavštěvují většinou ani žádná předškolní zařízení. Dokonce často ani do školy nechodí (ačkoliv v souladu s § 178 Zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) je dozorem nad kontrolou a zajištěním podmínek pro povinnou školní docházku nadána obec). Rodiny je v tom nepodporují, někdy ani nechtějí (v nedůvěře ve státní instituce), aby se školních aktivit zúčastňovaly. Ve ZŠ také nezřídka dochází k situaci, kdy jsou romské děti a děti s nejnižším sociálním statusem raději zařazovány do škol speciálních (zvláštní, pomocné, praktické školy, školy se specifickými poruchami chování). V těchto školských zařízeních však nedochází ke zvláštnímu posunu, neboť zde zařazené děti potkávají opět většinou jen jedince ze stejného (vyloučeného) prostředí.

Ivan Gabal uvedl, že české školství (už od dob Rakouska-Uherska) nejvíce zohledňuje sociální původ dítěte, který je prý rozhodujícím pro utváření podmínek pro vzdělanost. Podle tohoto pojetí za neúspěchy dítěte stojí především rodina, britské školství je vidí naopak jako neúspěch učitele. Tam kde neexistuje vhodné sociální (a socializační) prostředí, musí nastoupit právě škola. Šance romských dětí je na úspěšné dokončení školní docházky (díky vyřazování ze ZŠ) v českých školách snížena na polovinu!⁹⁶

Velký problém pak nastává v období adolescence, kdy už jsou mladým lidem většinou vštípeny sociálně patogenní normy chování. Tato mládež se již identifikuje s místem, ze kterého přichází, neznají jinou realitu, nemají žádný vztah k právu a institucím většinové společnosti. Velikost adaptace na původní prostředí je např. patrná při příchodu některých dětí do internátů či dětských domovů, kdy se často nedokáží sžít se sociokulturními návyky (hygiena, denní režim, povinnosti). Nastanou některé z modelových situací: šok a deziluze přivede mládež k řešení pomocí drog (u romských obyvatel připadají v úvahu hlavně měkké drogy a alkohol), popřípadě k realizaci vlastních ambicí v rámci gangu. Jen malá část mládeže v sobě nachází sílu vymanit se a odejít z prostředí, ze kterého přišla, únik z ghett je mimořádně nesnadný.

⁹⁶ GABAL, Ivan. Rozhovor v pořadu Rentgen na rádiu Wave

4.3 Prevence exkluze, možnosti řešení

Z historického vývoje lidstva je patrné, že proces sociální i prostorové diferenciaci společnosti je přirozený a zřejmě i nevyhnutelný. Pokud však stupeň tohoto rozrůznění přesáhne svoji běžnou akceptovatelnou mez, jeho funkčnost se vytrácí a výrazné nerovnosti (v sociálních, ekonomických a kulturních podmínkách) obyvatel z různých prostředí mohou společnost vážně ohrožovat. Polarizace obyvatel znesnadňuje jejich vzájemnou komunikaci, způsobuje problémy, vyvolává atmosféru nesnášenlivosti. Cílem současného (politického i společenského) snažení je odstranění takovýchto problémů vyplývajících z nedobrovolné exkluze jedinců ze sociálně slabých či etnických skupin a zároveň jejich integrace do majoritní společnosti.

Integrace je přitom ovlivněna nejen politikou států a institucí, ale také veřejným míněním, či osobními zkušenostmi lidí z majoritní společnosti se „společensky nepřizpůsobivými“ obyvateli vyloučených lokalit. Na možnostech nápravy by se tedy měly optimálně a koordinovaně spolupodílet různé organizace a instituce, samosprávy, neziskové organizace spolu s vládou i samotnými občany, exkluzí dotčenými.

Jako velmi důležitá se jeví především snaha začlenění vyloučených obyvatel na trh práce. Toho se dá docílit např. zvyšováním jejich vzdělání (kvalifikace) či zvýšením počtu vhodných pracovních míst - například zadáváním veřejně prospěšných prací (i když zde zrovna může vyvstat problém s částí romské populace, jejíž někteří členové díky své odlišné kultuře odmítají úklid po jiných), tvorbou chráněných dílen a podporou soukromého podnikání Romů. Pomocí by byly i stimulační dávky pro ty, kdo si najdou zaměstnání.[Obrázek 6]

Dlouhodobá nezaměstnanost vyloučených obyvatel vede totiž ke změnám v jejich životních strategiích: stávají se zcela závislí na sociálních dávkách, které bývají vyšší než plat a mzda, ztrácejí motivaci k práci, rezignují na vyhledávání stálého zaměstnání, preferují krátkodobou činnost „načerno“, podceňují vzdělání.

Problémem je i bytová politika, nalezení možností k získání odpovídajícího bydlení, neboť většina vyloučených žije v nevyhovujících, dehtajících podmínkách. Jistě by tomu napomohl právě případný vyšší výdělek, který by pomohl ke zvýšení mobility. Stát se účastní

rozvojem programů sociálního bydlení, neboť právě bydlení je považováno za stěžejní součást životní úrovně a celkové kvality života lidí. Romové, kteří nemají dluhy a snaží se zlepšit své životní postavení, by měli být motivováni snazším získáním bytu, popř. bytu lepší kvality. (Je třeba ale k této oblasti přistupovat s ohledem na možné nebezpečí opětovné kumulace rizikových skupin obyvatel.)

Za prioritní však považuji oblast vzdělávání. Domnívám se, že za mnohými ze stávajících problémů stojí právě nevzdělanost (nízká úroveň vzdělanosti) vyloučených obyvatel, kteří ani sami leckdy nechápou, že by jim vyšší vzdělání přineslo lepší vyhlídky na společenské uplatnění. Školy a školská zařízení tak mají nezastupitelnou úlohu nejen ve vzdělávání, ale i na výchově dětí a mládeže s nejnižším sociálním statutem (které mají nižší školní úspěšnost než děti ze sociálně silných rodin). Musejí v tomto případě suplovat často selhávající rodinnou výchovu. Jak jsem už uváděla, hlavně je nutné začlenit marginalizované děti do běžných školních zařízení, nikoliv pro děti vyžadující „zvláštní péči“, čímž opět dochází k exkluzi a podceňování jejich schopností a možností. Dle Gabala je touto „politikou“ základních škol poškozeno více než 20% romských dětí, které mají nadprůměrné schopnosti a tím nevyužitý intelekt.⁹⁷

Vhodné je začínat již s kvalitní předškolní výchovou. Je potřeba nalézt schopné děti, motivovat je a dát jim rovnocenné šance na kvalitní vzdělání s dětmi z většinové společnosti. V českém školství se přitom uplatňují u Romů dva protichůdné a nesprávné přístupy. Jedna skupina učitelů uplatňuje stigmatizující přístup, při kterém vychází z nesprávných premis o genetické neschopnosti Romů učit se, o biologických faktorech brzdících vzdělávání atp.

Jiný, rovněž nevhodný přístup, je ochranářský. Učitelé v dětech spatřují chudinky, kterým je třeba pomoci, slevují z nároků, prakticky rozvíjejí jen dovednosti, které jsou romskému etniku přisuzovány, děti pak hlavně zpívají a tančí.

Integrace dětí do školského systému musí být (stejně jako integrace obecně) pozitivní formou sblížení, nejen formou striktních požadavků a musí zohledňovat i respektovat kulturní odlišnosti dětí ze znevýhodněných skupin. Dítě ze sociálně vyloučeného prostředí je sice znevýhodněné, ale není jiné. Je jisté, že budou-li romské děti v českých školách, změní se. Ale to neznamená, že by tím měla zahynout romská kultura. I ve školství se musí uplatňovat

⁹⁷ GABAL, Ivan. Z rozhovoru na rádiu Wave

správný multikulturní přístup, neboť už v 11. století Bernard Clarvau⁹⁸ žádal: „*Prohlubujme to, co nás spojuje, překonávejme to, co nás rozděluje, uchovávejme to, co nás rozlišuje.*“

Vhodné je také rozšiřovat mimoškolní aktivity pro děti, které by jinak trávily svůj volný čas na ulici. Zde je velký prostor pro uplatňování pomoci ze strany neziskových organizací. V posledních letech se v oblasti školství velmi angažuje nevládní organizace Člověk v tísni, která např. iniciovala v r. 2009 Analýzu stavu školství s ohledem na znevýhodněné děti (stav českého školství byl v oblasti integrace takových jedinců velmi nelichotivý) a podílí se na tvorbě mnoha programů pro školáky.

Někdejší náměstkyně ministra školství Klára Laurenčíková hovořila již v minulé vládě (r. 2010) o nutnosti změnit hlavně standardy poradenských institucí,⁹⁹ legislativu, financování i přípravu učitelů na jejich budoucí povolání. Ve školách by měly též fungovat vyrovnávací skupiny pomáhající začlenění a pomocní školští pracovníci.¹⁰⁰ MŠMT vytvořilo i Program na podporu integrace romské komunity, v rámci kterého uvolňuje dotace na různé aktivity podporující začleňování Romů do vzdělávání: dotace na odstraňování obtíží s výukou, k finanční motivaci (stipendia) pro studenty SŠ, poskytování informací rodinám, zřizování internátů, celotýdenních ubytovacích školních kapacit aj.

Do oblasti vzdělávání romské populace spadá rovněž zvýšení informovanosti v oblasti finančního hospodaření. Ve snaze vymýtit lichvu a další nelegální formy antiekonomiky ghett by měl být kladen důraz na prohlubování finanční gramotnosti Romů, která by pomáhala zamezit jejich špatnému hospodaření a zadlužování. Vhodné by bylo pokoušet se zaměřit i na regulaci reklamy, která je reálným nebezpečím nejen pro romské obyvatelstvo. Je nutné rovněž důsledně lichvu potírat a zároveň vymáhat a kontrolovat dodržování většinového práva.

V průběhu odstraňování problémů ghettizace má veliký prostor pro uplatnění také sociální pomoc. Zde musí především zapůsobit státu a jeho organizací. Měl by se změnit systém státní podpory, hlavně v oblasti přisuzování dávek v nezaměstnanosti. Bývají díky své

⁹⁸ francouzský teolog a mystik (nar. 1097-1153)

⁹⁹ Poradny často chybně diagnostikovaly u romských dětí lehké mozkové dysfunkce, které byly zaměněné s jejich špatnou češtinou a na základě kterých byly děti vyřazovány ze systému ZŠ

¹⁰⁰ Dostupné z: http://aktualne.centrum.cz/tema/clovek-v-tisni_885/skoly_888/

CEROP: Cesta k rovným příležitostem-možnosti a limity vzdělávání sociokulturně znevýhodněných osob. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://cerop.2142.net/>

proměnlivosti pro Romy často nepřehledné. Stát by měl usilovat o jejich transparentnost, a pravidelnost, než o jejich zvyšování. I tak v určitých případech působí jako demotivační prvek, Romové se na nich stávají zcela závislými, navíc jsou někdy vyšší než případný výdělek. Možné je v sociální podpoře zapojit i obce s rozšířenou působností, jež mohou někdy uvolnit preventivně finanční prostředky na pomoc osobám v nepříznivé životní situaci.

V rámci sociální pomoci je vhodné rozšiřovat i sociálněprávní poradenství a samotnou práci v terénu. Ta je totiž tou prvotní spojnicí mezi vyloučenými lokalitami a státními institucemi, kterým vyloučení obyvatelé často nedůvěřují, odmítají je a považují za nepřátelské.

Nakonec bych se ráda zmínila (v souvislosti se zánikem ghetta) o vhodném rozrušení určité „solidární sítě“, která je mezi samotnými Romy utvořena a která je do určité míry pro ně samotné demotivující. Jedinci totiž často nespolehají jen sami na sebe, ale na ostatní členy rodiny a příbuzné. „Vlastnictví“ je totiž často společné, případné zisky se dělí. Proto Romové raději volí strategii – plnit si své momentální cíle, méně pracovat a méně pak rozdat, čekat raději na pomoc od nejbližšího okolí. Bourání nukleárních romských rodin tedy také vidím jako určitou „Cestu z ghetta“¹⁰¹

Cílem při odstraňování problémů ghett a jejich postupné likvidaci je rovněž potírání zde vzniklé kriminality. V rámci jeho uskutečňování je nutné obnovit důvěru mezi Policií ČR (jurisdikcí a státním aparátem vůbec) a minoritami. Nápomocný v tom může být „Asistent Policie ČR“, což je poměrně nedávno vzniklá služba (r. 2003),¹⁰² poskytovaná nevládními organizacemi a samosprávami. Jejím hlavním úkolem je obstarávat kontakt a styky mezi policií a příslušníky ghett, popřípadě mapování situace v ghettech.

Nezastupitelnou úlohu má v integraci jedinců z vyloučených lokalit (především Romů) stát. Jeho nejdůležitějšími institucemi pro tuto problematiku na centrální úrovni jsou poradní a iniciační orgány vlády Rada vlády pro národnostní menšiny, vzniklá na základě § 6 Zákona č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin, která je složena ze zástupců ministerstev, zástupce kanceláře prezidenta republiky, zástupce kanceláře ombudsmana, zmocněnce pro lidská práva a zástupců dvanácti národnostních menšin a Rada

¹⁰¹ Stejnomená hra vydaná organizací „Člověk v tísni“.

¹⁰² vzniklá v rámci Národní strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k národnostním a etnickým menšinám

vlády ČR pro záležitosti romské komunity, která zabezpečuje součinnost aktivit jednotlivých ministerstev v přístupu k Romům a každoročně vydává dokument „Zpráva o stavu romských komunit v ČR“. Nápomocná při obnově vyloučených lokalit je hlavně Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách , která zahájila svou činnost až v roce 2008. Jejím hlavním cílem je radikální přeměna vyloučených městských lokalit; a to buď přímo jejich zánikem, či výrazným zlepšením zdejších životních podmínek. Provádí rovněž nejrůznější výzkumy a analýzy mapující romskou situaci. Agentura jedná v součinnosti s místními samosprávami, různými organizacemi, školními zařízeními, úřady práce, policií, zdravotními zařízeními i samotnými obyvateli.

Nezbytná je rovněž pomoc na krajské a místní úrovni, kde působí koordinátoři pro romské záležitosti. Jejich funkce je legislativně upravena Zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení). Náplní práce je sledování romských vyloučených lokalit a jejich obyvatel a hlavně prevence sociálních patologických jevů v kraji, příprava romských poradců, asistentů, pedagogů, organizování besed, seminářů. Podílejí se i na tvorbě materiálů v oblasti sociálních služeb.

Velmi důležitou úlohu plní místní samosprávy, které uplatňují integraci v praxi, řeší konkrétní problémy konkrétních Romů a vytvářejí plány na zlepšení situace. V obcích s rozšířenou působností fungují také romští poradci.

V neposlední řadě je nutné, v zájmu eliminace sociálního napětí, nepřístupovat k problematice sociálně vyloučených lokalit jako k problému romskému, etnickému. Je třeba podporovat a vést veřejnost k odbourávání předsudků o Romech (jiném etniku) a v náhledu na lidi z vyloučených lokalit, bojovat proti stigmatizaci, ovlivňovat veřejné mínění v otázkách integrace, důsledně zabraňovat diskriminaci a potírat rasismus.

5 SAPA

Problémy s integrací do většinových společností nemají pouze Romové, ale i jiné etnické skupiny, jejichž odlišnosti od majoritní společnosti stojí v pozadí jejich sociálního i prostorového vyloučení. (Dříve zmiňuji tendence k sestěhovávání se z důvodů ochrany, udržení kulturních vzorců či pocitu souznění i problémy, které s sebou tato segregace nese, viz Francie.) Lokalitou, sdružující velké vietnamské etnikum, je pražská asijská velkostržnice SAPA, kulturní a společenské centrum dnešních Vietnamců, na něž dále obracím pozornost.

5.1 Vietnamská komunita v Praze

Před samotným „průzkumem“ v tržnici SAPA jsem se snažila načerpat o vietnamské komunitě žijící v Čechách co nejvíce informací. Nápomocný mi byl především internet, záznamy občanského sdružení Klub Hanoi, články v novinách a informace od vietnamské známé (studující na DAMU scénografii, ačkoliv umělecké obory jsou z pohledu Vietnamců na spodní příčce vysokoškolské hierarchie) a kusé informace, které jsem získala z telefonického rozhovoru s úředníky městské části Prahy (kteří mě ovšem většinou opět odkázali na internetové stránky).

Nejprve se stručně věnuji historii vietnamské migrace do Čech, neboť už zde nalézáme základy současné situace. První skupina Vietnamců (postižených válkou) do Čech přichází už v r. 1956. Mnozí z nich se zcela domestikovali, nenásilně integrovali mezi české obyvatele.

Na současné vlně migrace se odrazily jednak „historické“ vztahy s Vietnamem, (v rámci výpomoci v RVHP do Čech přicházeli studenti i dělníci), jednak současná politika Vietnamu, který (od 80. let) mohutně podporuje pracovní migraci svých obyvatel.

V současné době v ČR žije již druhá generace Vietnamců. Bydlí tu dlouho, jejich děti zde chodí do škol, mluví perfektně česky, přijímají česká jména. Navíc díky své pracovitosti a výjimečnému přístupu rodin ke školství (rodiče silně motivují své děti ke vzdělání, které je jejich prvořadým úkolem) dosahují obvykle nadstandartních školních výsledků. Přesto však k bezproblémové integraci jejich rodin nedochází. Vietnamské etnikum (ovlivněné jistě válečnými zkušenostmi a jazykovou bariérou), je hodně odlišné svou uzavřeností, také kulturní zvyklosti jsou zcela jiné. K určité izolaci rovněž přispěl institut „zástupců“, který si vytvořili. (Po příjezdu imigrantů do Čech oficiální jednání totiž neprobíhaly v přímém styku

Vietnamců a Čechů, ale prostřednictvím jejich oficiálních zástupců). Kontakty se omezily pouze na rámec obchodování, což je prioritní aktivita a hlavní způsob obživy Vietnamců, kteří zde na základě asijských obchodních zvyklostí od 80. let zakládají velkoobchody a tržnice s asijským zbožím.

Navíc do Čech přicházejí hlavně skupiny Vietnamců z venkova, jejichž kulturní zvyklosti a životní rytmus je s životem pražského měšťana hodně kontrastní. Životní aktivity pilných imigrantů, žijících ve velmi skromných podmínkách, se omezují na tři základní oblasti: uživit svou rodinu, zabezpečit své děti a postarat se o příbuzné ve Vietnamu. Po pracovní době (trávající hodně přes deset hodin) zbyteček svého času většinou věnují modlitbám, udržování zvyků a rodinných tradic.

Postupně však dochází k situaci, ve které se vietnamská komunita dostává do tak silné izolace, že se mění v ghetizaci. V původně homogenní skupině se tvoří etnickomocenská struktura, hierarchické vztahy, vznikají paralelní instituce a samozřejmě se utváří vlastní šedá ekonomika. Je to situace, která se objevuje právě v rámci velkých tržnic,¹⁰³ kde Vietnamci nejen podnikají, ale často i žijí. Dochází zde k protichůdnému jevu: stále více izolovaná a uzavřená komunita je nucena v rámci své činnosti udržovat styky s majoritní společností, se svými odběrateli. Tato komunikace však nemá vliv na postupnou integraci vietnamského etnika jako celku, ale jen na jeho určité vrstvy vznikající během vnitřní strukturalizace. Komunita totiž tvoří své zvláštní orgány a instituce, které jsou nadány pravomocí zprostředkovávat kontakty s většinovou společností. Tak dříve vzniklý sbor tlumočnicků jedná s Policií ČR, zdravotnickými zařízeními, jiní jedinci tlumočí a zastupují své krajany v jednání s prokuraturou, další zprostředkovávají servis pro advokátní kanceláře. Komunita o vědomou integraci příliš nestojí, kontakty jsou většinou účelové. Vnitřní vztahy jsou hierarchické, vůdčí osobnosti mají v téměř naprosté většině znalosti s českou republikou už před rokem 1989. Jsou to jedinci středoškolsky (z Vietnamu) popřípadě vysokoškolsky (z Čech) vzdělaní, s kulturním a politickým rozhledem, kteří zde organizují hlavně obchodní činnost. Bohužel často i nelegální: spekulaci, vymáhání provizí a procent z podnikání, prodej neoriginálního zboží, pěstování marihuany, prostituci.

¹⁰³ KAPPA-HELP, o. s. Sborník projektu PROC: „Příběhy Rozprávějící O Člověku“ [online]. 2011[cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://kappa-proc.cz>

V hlavním městě takto postupně vznikla asijská vyloučená lokalita v Praze 4- Libuši, která dle některých zainteresovaných odborníků vykazuje klasické znaky ghetta.

V souvislosti s tržnicí SAPA do podvědomí pražanů pronikají informace, které z ní pozvolna utvářejí obávaný prostor. Rovněž dle dopisu MV ČR bývalého starosty Petra Mráze (duben 2010)¹⁰⁴ se zde, kvůli rostoucí kriminalitě, „*situace stává neúnosnou, v městské části hrozí vznik české domobrany...a to je to nejhorší, co by se mohlo stát...*“

Podobně hovoří předsedkyně výboru pro multikulturní soužití místního zastupitelstva Pavla Jedličková: „*To co tu vzniklo, je prostě „ghetto“. Je to záležitost bezpečnosti České republiky*“. Podle ní má SAPA vlastní, vnitřní systém pravidel. „*Jedná se o srdce a mozek vietnamské komunity v České republice*“. Ačkoliv Policie ČR zde žádný velký nárůst kriminality nezaregistrovala, Jedličková oponuje: „*Místní oddělení policie se vyjádřilo přesně: Lidé to nehlásí. A jedna věc jsou oficiální policejní statistiky a druhá věc skutečné případy*“. Komunální politici se (většinou) obávají rizika hrozícího ze strany SAPA, vedené společností Saparia a.s. V současné době tato vietnamská podnikatelská společnost žádá o schválení kompletní rekonstrukce areálu, kdy zbouráním provizorních budov chce získat místo pro vybudování nového areálu s větším parkovištěm, pevnými budovami, školkou a zdravotním zařízením. Zastupitelstvo Prahy - Libuš je velmi skeptické, zdrženlivé až odmítavé. Existenci tržnice vidí jako problém, na život tak velké cizinecké komunity není malé území městské části Libuš připravené. Navíc přítomnost obrovského, soběstačného městečka a pohyb vietnamských obchodníků prý vyvolává „řadu pnutí“ (PhDr. Pavla Jedličková). Ačkoliv se městská část nepřetržitě snaží o integrační aktivity, nevidí žádnou podporu magistrátu. Město ztrácí nad lokalitou kontrolu, vzrůstá kriminalita, občané žádají zpřísněný dozor nad areálem SAPA (sami kritizují volný prodej alkoholu na stáncích, znečišťování okolí svých domů prodejci, ruší je noční život, prosí o lepší informovanost o areálu). I policejní prezident Lessy připouští, že tržnice je z hlediska policie problematickou lokalitou, uvádí, že zde existuje hospodářská trestná činnost závažnějšího druhu (uvažuje se o úniku peněz do Vietnamu, je zde prokázána drogová kriminalita a násilné trestné činy, které se většinou ale netýkají české populace). Zmiňuje též možnost provázanosti vietnamského organizovaného zločinu s veřejnou správou! I současný starosta Jiří Koubek vidí SAPA jako

¹⁰⁴ Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/196713-v-prazske-libusi-hrozi-vznik-domobrany-proti-vietnamske-mensine.html>

„stát ve státě, kde bují drogy, hazard a kriminalita“. Saparia se proti „lživým tvrzením“ ohradila. Avšak primátor Bohuslav Svoboda nespatřuje v existenci rozrůstající se tržnice problém: „*Jako bezpečnostní riziko to nevnímám. Jsou to problémy dotčených městských částí*“. Pavel Bém se připojuje: „*není možné komunitu odsoudit kvůli dohadům*.“ Protichůdné názory pak u čtenáře vyvolávají řadu otázek a pochybností. Na ty musí asi odpovědět čas. Ovšem je patrné, že ghettizace vietnamské komunity je v plném proudu.¹⁰⁵

5.2 Terénní výzkum

Velkotržnice SAPA je skutečně svět sám pro sebe. Na ploše určitě několika arů je vybudované město z hangárů, stánků a jednotlivých budov. Po průchodu bránou [Obrázek 7,8], kde nikdo nechtěl žádný živnostenský list, se ocitám ve spleti obchodů s textilem, papírnictvím, domácími potřebami a zajímavým exotickým ovocem. Míjím jídelny (bufety), restaurace a další provozovny jako pneuservis, kadeřnictví, kosmetický salon, kasino. Dokonce tu prý někde mají vydavatelství vlastních novin (vydávané sdružením BAMBUS) a vysílá zde vietnamský televizní kanál¹⁰⁶, pořádají se kurzy českého jazyka. Našla jsem i buddhistickou modlitebnu v rohu areálu a restauraci Đông-Dô, která je centrem kulturního života vietnamské komunity a ve které se pořádaly např. pěvecké soutěže (a soudě dle plakátů) i „Miss Vietnam“. V areálu tržnice sídlí též vietnamská škola (otevírá se jen na požádání, na „bzučák“). Je tedy jisté, že si Sapa tvoří vlastní „paralelní instituce“.

V jarním slunečném odpoledni působí poměrně bezpečně, obchodníci jsou nesmírně přívětiví a s úsměvem lákají poměrně dost návštěvníků k nákupu. Zboží je hodně laciné, ale vážně jen pro velkoodběratele, dvanáct párů lodiček, byť hezkých a hlavně laciných, si nekupuji. Ovšem chápu a dovedu si představit i noční život v tomto uzavřeném prostoru, který ve mně vyvolává docela stísněné pocity. Není to obyčejná tržnice, tady nestojí otřískané „kombíky“ nacpané zbožím až po sřechu, zde se ve slunci blyští terénní BMW a mercedesy. I když jsou samotní prodejci laskaví, až submisivní, od některých okolopostávajících Vietnamců zachytím pronikavé pohledy, které se mění v nevoli, když fotím. A tak raději mobil schovávám (foťák jsem nevytáhla, jsou tu všude piktogramy

¹⁰⁵ Tržnice Sapa představuje riziko pro stát, míní poslanci. In: Aktuálně.cz [online]. 2011 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/regiony/praha/clanek.phtml?id=721706>

¹⁰⁶ Myslela jsem si, že si pořídím fotografie, ale na stáncích jsou umístěny piktogramy zákazu fotografií

zakazující focení). Navíc je tu všudepřítomný odér z vařeného jídla, který mi nedělá moc dobře, a tak jdu raději vyzpovídat několik vyhlídnutých respondentů.

Oslovila jsem 20 lidí, 5 odmítlo odpovídat, 5 bylo dětí. Provedla jsem v zásadě tedy jen 15 rozhovorů. Bohužel jen 6 z dospělých byli místní lidé, žijící na Libuši, 3 z nich v těsné blízkosti tržnice, 3 ve větší vzdálenosti (sice nadohled, nikoli už nadoslech), 4 respondenti si přišli do tržnice jen nakoupit. Vzhledem k tomu, že jsem zde byla poměrně brzo odpoledne, polovina z odpovídajících byli důchodci. Ochotně se mnou hovořila také maminka a její holčička, manželský pár středního věku, jedna slečna a mladík, student SŠ jdoucí ze školy domů. Vypytovala jsem se i 4 dalších dětí ve věku 10-13 let, které se procházely nedaleko areálu před domy.

Šetření nelze vzhledem k nízkému počtu dotázaných jistě považovat za reprezentativní, ale pro určitou ilustraci situace je, myslím, vhodné. Nemohla jsem ani používat záznamovou techniku, dotázaní většinou chtěli zůstat anonymní a nechtěli hovořit do diktafonu. Možná pak ale byli sdílnější a otevřenější. Ihned po ukončení rozhovoru jsem se odpovědi snažila co nejvěrněji zapsat. Dotazy se týkaly témat:

1. Jak nahlížíte na existenci vietnamského městečka uvnitř Prahy a na samotné Vietnamce?
2. Jak využívají jejich služeb?
3. Za jakým účelem SAPU navštěvují / navštívili?
4. Jak hodnotí bydlení v těsné blízkosti etnické komunity, popř. jak je srovnávají s životem vedle Romů?

Ze zachycených přístupů, myšlenek a názorů oslovených občanů vyvozují:

Názory na podnikání Vietnamců a existenci SAPA:

Češi uznávají Vietnamce jako obchodníky, berou jejich flexibilitu, pracovitost, výdrž, obdivují jejich skromnost a slušné chování při prodeji. Na druhé straně se lidé obávají „žlutého nebezpečí“, čili možnosti, kdy asijská obchodníci díky svým charakteristickým rysům (pracovitosti, silné motivaci) vytlačí a předstihnou majoritní populaci a pro české lidi nezbude místo na pracovním trhu. Nejvíce si respondenti stěžovali, že Vietnamci ovládli i malé krámk

s potravinami, samotná tržnice SAPA jim nevadila, zde se s Vietnamci počítá. Ovšem pro pět odpovídajících byla taková obrovská koncentrace jiného etnika až stresující. Nakonec v podstatě zazněl paradox: „bereme je, ale je jich tu moc“. Dvě dotázané ženy, pohybující se v blízkém okolí, věděly o tržnici jen to, že tam hořelo. Nad její existencí se nikdy nezamýšlely, nevěděly, co by k tématu řekly.

Všechny oslovené děti Vietnamce akceptovaly, znají je ze školy, mají s nimi jen dobrou zkušenost. A že své kamarády ze třídy také zvou k sobě domů: „Hai je strašně chytrý, naši ho mají rádi, my se spolu učíme a hrajeme na počítači Farmu.“

Na mě samotnou SAPA silně zapůsobila, je exotická, scházela mi jen typická flóra a připadala bych si jako v americkém filmu o vietamské válce. Byla to rozhodně zajímavá zkušenost.

K využívání služeb mi dotázaní řekli:

V nákupech se v zásadě rozdělili na dvě poloviny: pět (důchodci) udávalo, že jsou rádi za existenci asijských obchodů, jsou laciné a cena je rozhodující stimul pro nákup, heslo „ušetřit“ zaznělo v těchto případech téměř pokaždé. I když si uvědomují, že zboží není příliš kvalitní, jeho cena je natolik lákavá, že se nedá odmítnout. Nakupují si zde hlavně spotřební zboží a nábytek, sušené květiny a dekorace do bytu. Zbývající nakupovat u Vietnamců nechtějí, mladí lidé nevěřili kvalitě, ostatní nehodlají podporovat vietnamskou ekonomiku. Mladá maminka s holčičkou do SAPA vůbec nechodí, nenakupuje tu z principu, ale její manžel s dcerou tam chodí do turecké restaurace (vyrozuměla jsem že manžel byl cizinec).

Nákup potravin je problematičtější. Polovina dotázaných neměla obavy, nakupují si zde ingredience na „číny“, hlavně rýži, jeden pán i mořské plody výrazně lacinější než v českém obchodě. Druhá polovina by si zde jídlo nikdy nekoupila: „možná zeleninu, ta se dá loupat“. Lidé odkazovali především na televizní a novinové zprávy o otřesné hygieně v SAPA. Někteří by si zde ani neochutnali nabízená jídla v místních jídelnách, jeden pán naopak místní jídlo „miluje“. Já jsem tedy také neměla na prodávané jídlo chuť, vadil mi typický zápach připravovaných jídel.

Někteří (čtyři lidé) by si zde nekoupili nikdy ani alkohol, o kterém je také v povědomí, že bývá pašovaný, neoriginální, namíchaný s denaturovaným lihem apod.

O životě vedle etnika mi pověděli:

Dvě z pěti místních dětí uváděly, že do SAPA chodí ke kamarádům na oslavy narozenin a podzimní „ohňostroje“ a že „je to tam moc hezký“. Nevadí jim bydlet blízko tržnice, mají tam pořád otevřeno. Tyto děti nevěděly, proč by SAPA a Vietnamci měli vůbec někomu vadit. Ostatní říkali, že rodiče jsou naštvaní „protože tam prodávají alkohol i dětem a je tam v noci velký hluk“. Dvě děti měly zakázáno do SAPA samy chodit.

Dospělí žijící v blízkost areálu byli skeptičtější, Mladá maminka zdůvodnila svou nevoli k soužití naprosto jiným biorytmem Vietnamců, kteří začínají v noci žít, hlučet a vyvářet, čili odér se neztrácí ani v noci: „nedá se otevřít okno“. I dva další respondenti zmiňovali, že mají větší obavy „nechat večer otevřené okno“, i „vycházet večer ven“ „věšet prádlo na balkón“. Tito také uváděli, že jejich domy jsou více znečištěné, ale nevědí kým, návštěvníky? trhovci?

V soužití s Romy/ Vietnamci by děti vybíraly jasně Vietnamce, Romů (cikánů) „se bojí“.

Sedm dospělých by rovněž volilo Vietnamce, kteří se jim zdají ve srovnání s Romy „neškodní a pracovití“, mladá maminka nemá sice s Romy zkušenost, ale myslí „že by to vyšlo nastejno“, starší pán by volil Romy, neboť měl v paneláku „bezvadné, slušné (romské) sousedy“ a soužití s nimi by se proto nebál, „dá se s nimi domluvit“.

Já si odnesla dvě jasné pravdy: jakou sílu a moc mají média a reklama, a jak moc je důležitá osobní zkušenost, která ovlivní nadlouho lidské konání a přístup k životu a světu.

6 Závěr

Během urbanizace dochází vlivem mnoha faktorů (topografických, ekonomických, kulturních) i záměrných lidských zásahů k nerovnoměrnému vývoji městské struktury. Kromě docela přirozené a běžné diferenciaci města můžeme v jistých případech pozorovat vznik problematických městských částí, jejichž extrémní formou je ghetto. Ghettiazce měst je chápána jako proces, při kterém jsou některé skupiny obyvatel vytlačovány mezi většinovou společností.

Segregace takových určitých jedinců (díky jejich etnické, sociokulturní, náboženské odlišnosti od majority) viditelně probíhá v oblasti sociální, jejímž výrazným projevem je vyloučení prostorové. To je ale zároveň vnímáno nejen jako důsledek sociální exkluze, ale také jako jedna z jejích hlavních příčin.

K odsouvání lidí mimo většinu docházelo už v počátcích historie lidstva. Marginalizace jedinců, kteří se něčím ze společnosti vymykali, znamenala určitou formu kontroly, která zajišťovala konformitu členů společnosti a posilovala identitu. Takto už ve středověku vznikaly židovské vyloučené lokality, první ghetta vůbec.

S rozvojem společnosti, během průmyslové revoluce, která přinesla řadu technologických i sociálních změn, dochází k velikému rozvoji měst. Mění se způsoby života lidí a také vztahy mezi nimi. Rozvíjí se nový sociologický obor: urbánní sociologie, která byla na počátku 20. století představovaná hlavně badateli z chicagské školy, kteří, mimo jiné, sledují i existenci a důvody vzniku ghett. Od těchto let se sociologie města stává pevnou součástí společenské vědy sociologie, zkoumající sociální život jednotlivců i skupin.

Důvodem pro nedobrovolnou koncentraci chudých a jinak diskriminovaných obyvatel (na základě etnicity, kulturních či náboženských odlišností) do vyloučených, prostorově oddělených oblastí měst je nejen jejich rychlý početní nárůst, ale příčiny jsou mnohé: vnější (socioprostorové) mimo kontrolu vyloučených a vnitřní (individuální), vyplývající z jejich každodenního jednání a chování. Navíc se odehrávají vždy v rámci určité širší společnosti.

Mezi nejdůležitější faktory způsobující exkluzi patří: vyloučení z trhu práce, nízká mobilita, špatná úroveň vzdělání a kvalifikace dotčených osob, nevhodná sociální politika

státu (bytová, příjmová) a také různé předsudky a možná xenofobie, které se ve společnosti objevují.

V dnešní době jsou v Čechách považováni za nejohroženější skupinu, silně postiženou sociálně prostorovou exkluzí, Romové. Toto etnikum, které přicházelo do Evropy z indických oblastí, bylo pronásledováno a utlačováno již od samotného vstupu na naše území. Během jejich bouřlivé historie několikrát došlo k pokusu o násilnou asimilaci, která se však většinou nedařila.

Dle analýzy z r. 2006, která sledovala romské vyloučené lokality, byl překvapivě zjištěn jejich současný obrovský počet: ve 167 obcích ČR se vyskytuje více než 310 romských vyloučených lokalit. Přičemž jako takovou označujeme prostor, jehož členové se sami považují za Romy nebo jsou tak označováni svým okolím. Některé sociálně vyloučené romské lokality od té doby již zanikly, jiné vznikají. Jejich kvantitativní nárůst probíhá masivně už od revoluce v r. 1989, přičemž tyto oblasti se utvářejí třemi hlavními způsoby: přirozeným sestěhováním chudých romských rodin do míst s lacinějším bydlením, vystěhováním takových obyvatel z lukrativního bydlení majiteli a řízených sestěhováním nepřizpůsobivých jedinců ze strany institucí (samospráv a obcí).

Ghetta a jiné sociálně vyloučené lokality jsou prostředím, kde se ve zvýšené míře často vyskytují sociálně patologické jevy (kriminalita, dealerství drog, alkoholismus, prostituce, lichva aj.). Rizikové prostředí ghatt je velkým nebezpečím zejména pro děti, které díky své segregaci od většinové společnosti nepoznávají žádné jiné vzorce chování. Jejich identifikace se světem tak probíhá v „patogenním prostředí izolace, nezájmu a chudoby“.

Vzhledem k tomu, že jsou vyloučené (prakticky nekontrolovatelné) lokality v poslední době chápány jako vysoce problematické, přinášející riziko společenského ohrožení, je jim, naštěstí, nyní věnována mimořádná pozornost. Sociální rozklad a výbušnost nově utvořených segregovaných lokalit (i etnických, vzniklých díky masivní migraci různých etnických skupin), nenechává již nikoho na pochybách, že jde o závažný problém k řešení.

Cílem mnoha společenských institucí, organizací a v první řadě států je prevence sociální a prostorové exkluze a postupná likvidace stávajících ghatt (vyloučených lokalit). Důležitým úkolem je pak hlavně vymýcení sociálně patologických jevů, naplnění základních

sociokulturních a materiálních potřeb vyloučených a pokus o jejich nenásilnou integraci do majoritní společnosti. Uchování soudržnosti společnosti, kde vedle sebe žijí odlišné minoritní skupiny, při současném, úplném respektování jejich kulturních odlišností není úkol jednoduchý a rychle proveditelný. Je potřeba, aby se na něm aktivně spolupodílely všechny složky společnosti, integrace musí probíhat na různých úrovních, koordinovaně a současně.

Je také třeba, aby lidé, žijící v České republice, přistupovali ke svým vyloučeným spoluobčanům bez předsudků, xenofobie a rasismu.

Svou práci bych zakončila slovy Jonase Jonsona: *„i když je pro nás jakákoliv naše identita (kulturní, jazyková, národní, náboženská či kterákoli jiná) nepostradatelná, může zdegenerovat ve zpučnost, pokud nebude doplněna o schopnost sžít se s okolním světem. Toto řekl dr. Friedlander a já to opakuji. Identita bez schopnosti sžít se vytvoří ghetto. Na druhou stranu však schopnost sžít se nevede bez identity nikam. Schopnost sžít se bez identity lze přirovnat k tomu, čemu Francouzi říkají "otevřený bulvár" - ten také nikam nevede. Proto je pro nás všechny velkou výzvou, abychom tyto věci nerozdělovali: identitu a schopnost sžít se, malé a velké komunity, lokální a globální. Tento svět přežije, jen když dokážeme žít globálním způsobem na lokální úrovni.“*¹⁰⁷

¹⁰⁷ JONSON, Jonas. Konference Forum 2000: Dopolední zasedání 14. října. In: [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/dopoledni-zasedani-14-rijna/#gareth_evans

7 Summary

Since, all the excluded sites are recently seen as highly problematic, bringing the risk of danger to society, they get now fortunately special attention. Social disintegration and explosiveness of newly formed segregated sites (as well as ethnic ones, arising due to massive migration of different ethnic groups), leaves nobody in doubt that they are serious problem to solve.

The aim of many social institutions, organizations and especially states is prevention of social and spatial exclusion and gradual liquidation of existing ghettos (excluded areas). An important task is to eradicate mainly socio-pathological phenomena, meet basic material and sociocultural needs of excluded people and non- violently attempt to integrate them into mainstream society.

However, preservation of social cohesion, where different minority groups coexist peacefully with a full respect of their cultural differences is not a simple and easily workable mission. You need to get all the elements of society into active participation. Integration must take place at different levels simultaneously and coordinately.

Eventually, the most important is the fact that people living in the Czech Republic approach their excluded fellows without prejudice, xenophobia and racism!

8 Zdroje

8.1 Tištěné zdroje

1. NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Universita Palackého, 1999, s. 23-24, 28, ISBN 80-7067-559-4.
2. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: ARGO, 2000, s. 218, ISBN 8072031244.
3. MUSIL, Jiří a Jan MÜLLER. *Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze*. Sociologický časopis. 2008, roč. 44, č. 2, s. 321-348, ISSN 0038-0288.
4. CARTER, H. (1983): *Urban Origins: a review of theories*. In: Chant, C. ed. (1999): *Pre-industrial Cities and Technology Reader*. Routledge, London and New York, s. 7-14.
5. MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda, 1967.
6. BURJÁNEK, Aleš. *Sociologický časopis: Segregace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, roč. 33, č. 4, s. 424, ISSN 0038-0288.
7. ROTH, Cecil. „*The origin of ghetto*“, 1934
8. TOUŠEK, Ladislav. *AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, s. 12, ISSN 1801-8807.
9. WHITE, Morton Gabriel a Lucia WHITE. *The Intellectual Versus The City*. NY, 1962, s. 25-26, ISBN 0408211814.
10. LENOIR, R.: *Les Exclus: un Francais sur Dix*. Paris: Le Seuil, 1974.
11. VOLAVKOVÁ, Hana. *Židovské město pražské*. 1. vyd. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1959, 51 s.
12. BLODIG VOJTĚCH, Krejča Otomar, Krejčová Helena, Munk Jan, Lhotka Petr, Pavlát, Leo. *Holocaust: Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách*. Praha: Tauris, 2005.
13. CÍLEK, Roman. *Poselství z nacistického pekla*. *Epocha*. 2005, č. 18., s. 24-26
14. RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-579-8.
15. TOUŠEK, Ladislav. *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. In: HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 288-321.
16. MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie)*. Sociologický časopis/ Czech Sociological Review. Praha., 2008, vol. 44, no. 2, s. 113-138. ISSN 0038-0288

17. ŠMILAUER, Vladimír. *Naše řeč: Výklady slov*. Praha: Ústav pro jazyk český AVČR, 1937, roč. 21, č. 4. ISSN 0027-8203.
18. EDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česka katolická charita, 1990. ISBN 199-001.
19. BURJÁNEK, Aleš. *Co je rezidenční segregace*. IN Sýkora, Luděk, Temelová, Jana (eds.). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005
20. BRETTEL, C. B. a J.F. HOLLIFIELD. *Migration theory: talking across disciplines*. New York: Routledge, 2000. s. 137
21. SUÁREZ-OROZCO, Marcelo M. *Immigration and Migration*. Amsterdam: Elsevier, 2001.
22. ŠTAMPACH, Dr. František. *Cikáni v Československé republice*. Praha: Česká Akademie věd a umění, 1929.
23. NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně. s. 27
24. SUS, Jaroslav. *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1961.
25. HODGSON, Godfrey. *20 století lidí*. Praha: Knižní klub, 1998. ISBN 80-7176-711-5.

8.2 Internetové zdroje:

1. ŠIMON, Martin. *Teoretické přístupy ke studiu urbanizace* [online]. Praha, 2006 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://web.natur.cuni.cz/~simon1/Martin_Simon_-_Teoreticke_pristupy_ke_studiu_urbanizace.html.
2. KADERÁBKOVÁ, Jaroslava a Zuzana TRHLÍNOVÁ. Raulin, Anne: *Anthropologie urbaine*. Paris, Armand Colin/VUEF 2002. *Lidé města* [online]. 2003, č. 5 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/index.php?id=653>
3. Židovské hřbitovy: Historie židovských obcí v Čechách a na Moravě. [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: http://www.zidovskehrbitovy.cz/index.php?id_cat=15&new=2020
4. WIRTH, Louis. Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology*. 1938, roč. 44, č. 1. ISSN 1537-5390 0002-9602. Dostupné z: http://periplurban.org/blog/wp-content/uploads/2008/06/wirth_urbanismasawayoflife.pdf
5. FRANKL, Michal. Holocaust. [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://holocaust.cz/cz/main>
6. EVANS, Gareth. Konference Forum 2000: Dopolední zasedání 14. října. In: [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/dopoledni-zasedani-14-rijna/#gareth_evans

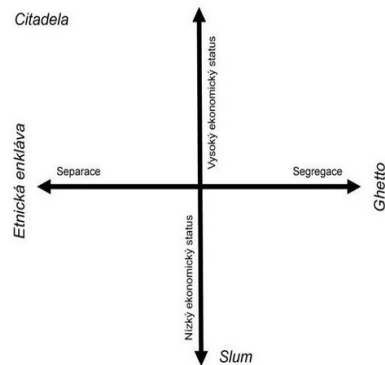
7. JONSON, Jonas. Konference Forum 2000: Dopolední zasedání 14. října. In: [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/dopoledni-zasedani-14-rijna/#gareth_evans
8. MÁSELNÍK, Stanislav. Imigrace: Problém?. In: *Dělský potápěč* [online]. 2009 [cit. 2012-03-22]. Dostupné z: <http://deliandiver.org/2009/04/imigrace-problem.html>
9. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. s. 40 Dostupné z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/d01kapitoly.pdf>
10. GAC (Gabal analysis and consulting). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR* [online]. Praha, 2005 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf
11. DOCHVÁT, Pavel. Lichva v romské komunitě. In: *Polis* [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://epolis.cz/download/pdf/materials_65_1.pdf
http://aktualne.centrum.cz/tema/clovek-v-tisni_885/skoly_888/
12. CEROP: Cesta k rovným příležitostem-možnosti a limity vzdělávání sociokulturně znevýhodněných osob. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://cerop.2142.net/>
13. KAPPA-HELP, o. s. Sborník projektu PROC: „Příběhy Rozprávějící O Člověku“ [online]. 2011 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://kappa-proc.cz>
14. *Tržnice Sapa představuje riziko pro stát, míní poslanci*. In: *Aktuálně.cz* [online]. 2011 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/regiony/praha/clanek.phtml?id=721706>

8.3 Právní předpisy

1. Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů
2. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
3. Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení)
4. Zákon č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech; celé znění dostupné z: <http://aryanrebel.files.wordpress.com/2008/03/zakon-o-potulnych-cikanech-z-1927.pdf>

Přílohy

Schéma 1: formy prostorového vyloučení na základě separace/segregace a ekonomického statusu

Zdroj: TOUŠEK, Ladislav. *AntropoWebzin: Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: Antropoweb, 2007, roč. 2-3, s. 12, ISSN 1801-8807.

Obrázek 1: klub „Cotton Club“ v Harlemu, New York

Zdroj: <http://cache2.artprintimages.com/lrg/29/2949/RXURD00Z.jpg>

Obrázek 2: Vydlážděná Josefovská ulice v době rozkvětu (nejširší a nejrušnější ulicí ghetta r. 1897)

Zdroj: http://klubovni.misto.cz/pragensia/obrazky/_A904.jpg

Obrázek 3: Židovské ghetto Josefov před asanací

Zdroj: http://klubovni.misto.cz/pragensia/obrazky/_A9A.jpg

Obrázek 4: Chánov neuklizený a po úklidu

Zdroj: http://mm.denik.cz/13/83/chanov_uklid_odpadky_adm350.jpg

Obrázek 5: Chánov po úklidu (i Romové se sami zasloužili o zvelebení okolí)

Zdroj: vlastní

Obrázek 6: nabídka práce pro Romy ve veřejných službách

Zdroj: vlastní

Obrázek 7: Vjezd do SAPY

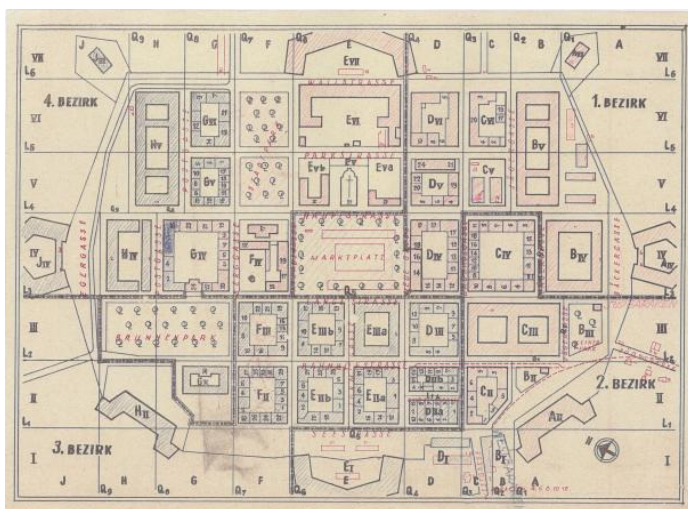
Zdroj: vlastní

Obrázek 8: Terénní výzkum v SAPĚ

Zdroj: vlastní

Plán 1: Plán Terezína z doby ghetta

Zdroj: http://www.holocaust.cz/web_data/images/terezin/terezin_plan_colour.jpg

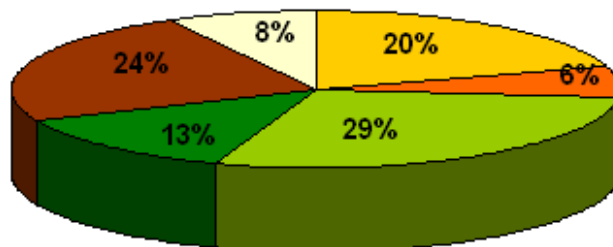
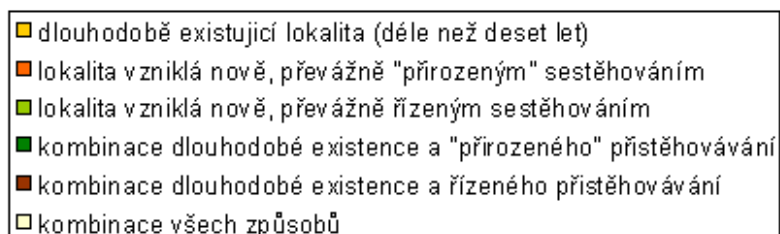
Mapa 1: Nacistické koncentrační tábory a ghetta

Zdroj: <http://druha-svetova-valka.blog.cz/0607/mapka-koncentrcnich-taboru-a-ghett>

Graf 1: Doba vzniku a vývoj zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalit

**DOBA VZNIKU A VÝVOJ ZKOUMANÝCH SOCIÁLNĚ
VYLOUČENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT
(N (počet lokalit) = 299)**

Zdroj: <http://www.esfcr.cz/mapa/02graf.png>